

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

X

W REIMAN, EESTI KOHANIMED. II. PAALA. —
ANSOMARDI, -LINE-LÕPUGA SÕNAD. — M.
J. EISEN, HANS JA VANAPAGAN. — J. JÕGE-
VER, MÕNED MURDE ISEÄRALDUSED SAARE-
MAA JAANI KIHELKONNA KEELEMURDES. — KIR-
JANDUSLINE ÜLEVAADE: O. PERLI, ARITHME-
TIKALISTE ÜLESANNETE KOGU KESKKOOLIDELE.
KOKKUSEADNUD A. BILOV. I. — UUED RAAMATUD
MAI, JUUNI JA JUULI KUUS. — LISAS: EESTI KIRJ.
SELTSI PROTOKOLLID LK. 41—56. — KUULUTUSED.

TOIMEKOND: J. JÕGEVER, A. JÜRGENSTEIN,
M. KAMPMANN, B. LINDE, J. LUIGA, W. REIMAN,
J. TÕNISSON

NELJAS AASTAKÄIK

TRÜKITUD „POSTIMEHE“ TRÜKIKOJAS — TARTUS, 1909

Tellimine Eesti Kirjanduse Seltsi kuukirja

„Eesti Kirjandus“

peale 1909 kestab edasi.

Kuukiri ilmub Eesti Kirjanduse Seltsi kulul korralikult iga kuu üks kord; vähemalt 500 lk. suuruselt aastas.

Kuukirja „Eesti Kirjanduse“ tellimise hind on postiga **3 rbl.**, talituse asemikkudelt ise ära viies **2 rbl. 50 kop.** „Eesti Kirjanduse Seltsi“ liikmetel, kes oma liikmeraha ära on maksnud, postiga **2 rbl. 50 kop.**, talituse asemikkudelt ise ära viies **2 rbl.** Üksik nummer **25 kop.** Võlgu tellimised jäävad tähelepanemata.

Saada on veel:

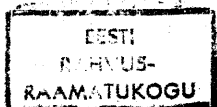
„Eesti Kirjandus“ 1906. 320 lhk., hind 1 rbl. Sis: 1) Keele-teadus: J. Tammemägi, Murdesõnad kirjakeelde; 2) Kirjanduse ajalugu: J. Jõgever, Saja aasta eest (Rosenplänteri Beiträge), — Johann Kunder, — C. R. Jakobsoni, Dr. M. Weske, prof. J. Koeleri ja Joh. Liivi kirjad — Dr. J. Hurt, Kaks keelt „vanast kandlest“, — Kuidas tuleb vanu rahvalaulusid ilulugemiseks välja anda; 3) Arvustused. Uued raamatud. Lugejate ringkonnast jne.

„Eesti Kirjandus“ 1907. 120 lhk., hind 30 kop. Sis: Dr. Jakob Hurt †, Johann Kunder, Mõnesugust, Lugejate ringkonnast, Toimetuse poolt, Arvustused, Uued raamatud jne.

„Eesti Kirjandus“ 1908. 472 lhk., hind 250 kop. Hinnata kaasanne „Eesti Kirjanduse Seltsi protokollid 1908“, 94 lhk. Sis: 1) Keele-teadus: K. Leetberg, Pea ja pää; A. Rull, Eesti lihthäälikute välted, J. Tilk, Tähendused keele kohta; J. Tammemägi, Matematika sõnad; Heiki Ojansuu, Murrete uurimise tähtsusest, J. Jõgever, Eesti õigekirjutuse ühendamise katsed; 2) Kirjanduse ajalugu: J. Jõgever, Eesti muinasjutud; J. Bergmann, Koidula kirjad; M. Kampmann, J. W. Jansen kui ilukirjanik, Eesti ilukirjandus Tallinnas saja aasta eest; A. Jürgenstein, Jakob Tamm ja tema luuletused, Eesti ilukirjandus aastal 1907; W. Reiman, Eesti Kirjanduse Seltsi liikmete nekrologid; A. Lüüs, Meie arstiteadusline kirjandus aastal 1907, Looduseteadline kirjandus aastal 1907; J. Sarw, Mis emakeelsete õperaamatute kokkuseadmisel mitte soovitav ei ole; 3) Arheologia: A. Jürgenstein, Väljakaevamised Pärnumaal; 4) Folklore: M. J. Eisen, Setukeste jumal Peko, — Kalevipoja kastmine, J. Luiga, Eesti muinasusk, Fr. Mihkelson, Põrgu väravas; 5) Kultuura ajalugu: W. Reiman, Eesti rahva hariduse järg iseseisvuse aja lõpul; 6) Arvustused: a) ilukirjanduse kohta: A. Kitzberg, Aino Kallas, M. Kampmann, K. Menning, B. Linde, Dr. J. Luiga, E. Enno; b) ajaloo kohta: B. Linde; c) majanduse teaduse kohta: A. Hanko; b) keeleteaduse kohta: K. Leetberg, J. Jõgever, J. Tammemägi, J. Jurkatam; e) koolikirjanduse kohta: M. Okas, A. Pöllusaar, J. Tammemägi, J. Bergmann, M. Kampmann, H. Põld, A. Jung; g) arstiteaduse kohta: H. Koppel, K. Sarral; h) looduseteaduse kohta: J. Sarw, A. Lüüs; j) kunsti kohta: K. Raud; i) kalendrite kohta: A. Lüüs; k) usuteaduse kohta: R. Kallas, jne.; 7) Uued raamatud; 8) Pildid; 9) Mõndasugust; 10) Eesti Kirjanduse Seltsi protokollid 1907 ja Eesti Kirjanduse Seltsi liikmete nimekiri jne.

Tellimise adress: Kuukirja „Eesti Kirjanduse“ toimetus Tartus. (Veneekeeli: Вь редакцію журнала „Eesti Kirjandus“ вь г. Юрьевъ, Лифл. губ.)

„Eesti Kirjanduse“ toimetus.

Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed uute liikmete, liikmemaksude, kuukirja ja Rahva-
kirjanduse osakonna väljaannete tellimiste vastuvõtmiseks, aastal 1909.

- Amblas : köster K. Preisberg.
 Aseris : vabrikametnik J. Einberg.
 Audrus : kooliõpetaja H. Kotkas.
 Gatshinas : õpetaja O. Palsa.
 Haapsalus : organist A. Tamberg.
 Hallistes : kooliõpetaja P. Kiwirist.
 Helmes : kooliõpetaja A. Krimm.
 Iisakus : köster R. Hansen.
 Kambjas : õpetaja F. Ederberg, üli-
 õplane Jaan Sossi.
 Karksis : vallakirjutaja J. Ilwes.
 Karulas : kooliõpetaja A. Anton.
 Keilas : õpetaja J. Kukk.
 Keenis : mõisapidaja J. Grünberg.
 Kodaveres : kih. kooliõp. H. Leisson.
 Koerus : kooliõpetaja J. Sõster.
 Kolga-Jaanis : õpetaja W. Reiman.
 Kosel : õp. H. Pöld.
 Kõpus : vallakirjutaja A. Lorits.
 Kroonlinnas : õpetaja M. J. Eisen.
 Kuresaares : kooliõpetaja H. Piip.
 Kursis : kooliõpetaja M. Ulk.
 Laiusel : õpetaja J. Kõpp, kooliõpetaja
 J. Riomar.
 Lehtses : kaupm. O. Hinzenberg.
 Lihulas : köster H. Anniko.
 Miitavis : Dr. M. Ostrow, Литейная, 14.
 Moskwas : J. Bösberg, Тверская, д.
 Стахъева, кв. 7; üliõpl. P. Rubel.
 Mõisakülas : raudteam. W. Sumberg.
 Mustvees : rätseppmeister J. Soodla.
 Narvas : õpetaja B. Steinberg, kooli-
 õpet. J. Speek, kaupm. G. Tenter,
 Dr. S. Talwik.
 Narva-Joaorus : vallakirjutaja A. Uuli.
 Nõos : õpetaja M. Lipp.
 Nuustakul : kaupmees C. Treiel.
 Otepäas : vallakirjutaja G. Wulff.
 Palamuses : pr. Helene Warik, Kuremaal.
 Palmsis : vallakirjutaja A. Mühlbach.
 Paides : politseisekretär A. Rüütel.
 Paistus : õpetaja J. Bergmann.
 Pärnus : raamatukaupm. J. Karu ja
 A. Küng.
 Peterburis : kooliõpetaja T. Riomar
 Офицерская 54, raamatupidaja M.
 Jaakson, Казанская д. 45, кв. 44,
 advokat M. Pung, Мъщанская
 д. 4, кв. 7, „Peterburi Teataja“
 toimetaja A. Einer, Минский
 пер. 3, кв. 15, raamatukaupmees
 K. Leopas, Невский пр.
 Pihkvas : Dr. G. Reimann.
 Pilstveres : Dr. J. Loorberg.
 Puhjas : õpetaja J. Walk.
 Pöidel : õpetaja C. Sitzka.
 Põltsamaal : köster H. Leppik.
 Pölulas : Karl Eisenberg.
 Põlvas : kooliõpetaja J. Kala.
 Rakveres : kooliõpetaja M. Okas,
 raamatukaupmees P. Erna.
 Rannus : kooliõpetaja J. Kompus.
 Raplas : õpetaja J. Liiv.
 Rāpinas : kooliõpetaja P. Heering,
 kaupmees S. Keerd.
 Riias : vannutatud advokat J. Jaak-
 son, Paulucci uul. 3, üliõplane
 M. Raud, G. Lokko.
 Rõuges : kooliõpetaja A. Assor.
 Saardes : kooliõpetaja M. Kiirats.
 Simunas : köster E. Peterson.
 Suure-Jaanis : köster H. Kapp.
 Tallinnas : kooliõpetaja H. Bauer,
 kooliõpetaja Ch. Brüller, raamatu-
 kaupmees A. Busch, „Päevalehe“
 toimetaja G. E. Luiga, kassah.
 abi, kreisiloomaarst K. Saral.
 Tapal : A. Thomson, Moe mõisas.
 Tarvastus : köster D. Birkenthal ja
 vallakirjutaja P. Kuusik.
 Tartus : üliõplased A. Jung, E. Tenn-
 mann.
 Toris : kooliõpetaja A. Kalbus.
 Tormas : köster C. Kommusaar.
 Türi vabrikus : J. Strandberg.
 Undlas : vallakirjutaja A. Krimm.
 Valgas : kooliõp. H. Einer ja P. Einer.
 Vaivaras : kooliõpetaja K. Pastak.
 Väike-Maarjas : kirjanik Jakob Liiv.
 Viljandis : notarius G. Seen.
 Viru-Jaagupis : kooliõp. J. Kalkun.
 Võrus : notarius R. Gabrel ja kaup-
 mees J. Mõtus.

Kuukirja üksikuid numbrid müüvad ja võtavad tellimisi vastu: **Tal-
linnas** A. Buschi raamatukaupl.; — **Pärnus** A. Küngi ja J. Karu
raamatukauplused; — **Viljandis** H. Leoke; — **Tartus** müüvad üksikuid
numbrid ja võtavad tellimisi vastu talituse asemikud „Postimehe“, K.
Sõöt'i ja K. A. Raagi raamatukaupl. (Riia uul.) (Vaata kaantel lhk. 2.)

Eesti Kirjanduse Seltsi Toimetused.

- № 1. W. Reiman, Kivid ja killud. I. Tartus. 1907. VIII + 172 lhk. Hind 1 rbl.
- № 2. M. Kampmann, Eesti vanem ilukirjandus. Tartus. 1908. VIII + 150 lhk. Hind 1 rbl.
- № 3. M. Lipp, Masingite suguvõsa. Tartus. 1908. XVI + 216 lhk. Kaart. Tabelid. Hind 1 rbl. 80 kop.
- № 4. J. Jung, Muinasteadus eestlaste maalt. Kolmas jagu. Kohalised muinasaja kirjeldused Tallinnamaalt. Ilmumisel.
- № 5. Lydia Koidula ja Friedrich Reinhold Kreutzwaldi kirjavahetus. Ilmumisel.
- № 6. Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat. I. Tartus. 1909. IV + 200 lhk. Hind 1 rbl.
- № 7. A. Dreewing, Inglise-Eesti sõnaraamat. Ilmumisel.

E. K. S. Rahvakirjanduse-toimekonna väljaanded.

Rahvakirjandus 1. A. Kuusk, Keemia algõpetus. Tartus. 1908. XII + 94 lhk. Hind 60 kop.

E. K. S. Rahvakirjanduse-toimekonna väljaannete ettetellimine 1909.

1. Äshylus, Kinnineeditud Prometheus. Kreeka keelest ümber pannud J. Jõgever. Tartus, 1908. 52 lk. Hind 20 kop.
2. M. J. Eisen, Eestlaste sugu. I. jagu. Piltidega. Tartus, 1909. 96 lk. Hind 70 kop.
3. P. Põld, Pädagogika. I. (Pädagogika ajalugu.)
4. A. Koger, Inimese anatomia ja füsiologia.
5. Th. Hermann, (Pantenus), Üksi ja prii. I. jagu.

Ettetellimise hind 5 raamatu eest 2 rubla. Kes 1908. a. ilmunud A. Kuusk Keemia algõpetust soovib saada, maksab 50 kop. juure. Raamatute hinda tõstetakse ilmumise järele.

Tellimise adress: Eesti Kirjanduse Seltsi Rahvakirjanduse-toimekond Tartus. (г. Юрьевъ — Лифл.)

Praegu ilmus trükist „Matematika sõnastik“, E. K. S. keele-toimekonna väljatõttatud. Tartus, 1909. 31 lk. Hind 30 kop. Pealadu „Postimehe“ raamatukaupluses.

H. Leoke raamatukauplus

Viljandis (Феллинь)

soovitab võimalikult odavate hindadega igasuguseid paremaid kirjanduse uudiseid. — Iga uus raamat on päale ilmumise kohe saada. — Kõige täielikum eestikeelsete näitemängude ja uuemate raamatute nimekiri saadetakse igale soovijale hinnata.

Vold. Thomsoni päevapildi-äri

Promenadi uul. nr. 8

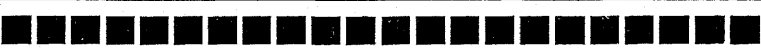
on avatud: äripäevadel kella 9—7 p. l.

pühapäevadel „ 12—4 „ „

Visit-, kabinet-, kogupiltide kuni 50×60 cm. ülesvõtmiseks ja suurenduste tellimiseks kuni elu suuruseni.

Muusikapäeva kogupilta

koorijuhatajatest ja hommikusest pääproovist võib igal ajal tellimise päale saada.

Tarvitage juhtumist! **Kullasepp** Kes kuld uuri kuld ketiga ostab, saab 10% hinnaalandust.

A. Kipasto

Tartus, Aleksandri uul. 12.

Kes veel vaatamas pole käinud ehk kellel veel **kuld** ehk **hõbe** asjadest miski tarvis on ehk uuri pole, see tulgu, sest et hinnad iseäralikult odavad ja kaup hää on.

Ostan vana hõbedat ja kulda.

„Postimees“, Eesti päevaleht.

„Postimees“ on arukordsete aegade raskustest üle jõudnud ja sõjaseaduse lõpetamisest saadik käib ta oma teed ilma suuremate takistusteta jälle edasi. „Postimehe“ eeskava on tuntud.

„Postimehe“ sisu eest kantakse järjest rohkem hoolt, mida laialisemaks lugejate ringkond ja tööjõud läheb.

„Postimehe“ toimetus on värskete ajakirjandusliste jõuududega täiendatud. Toimetuses on nüüd alaliselt tegevad: Päätoimetaja cand. jur. J. Tõnisson; Dr. O. Kallas, A. Jürgenstein, J. Ilves, Ed. Virgo, J. Varik, K. A. Hindrey, M. Raud, A. Paulmeister, A. Lossman ja neiu M. Bekker.

Et lehe korralikku käekäiku ja rutulist kättesaamist, mille üle viimasel ajal, kus lugejate arv suureks läheb, kaebtust on olnud, kiirendada ja uue aja tõsise päevalehe kõrgusele seada, on toimetus väljamaalt lehe tarvis kiirtrüki ja rotatsioonimasina tellinud, mis terve lehe trüki kuni pooleteise tunni jooksul ära toimetab, nii et kõik lehed veel selsamal päeval aegsasti posti pääle saavad.

Nii tahab „Postimees“ vaimiliselt ja aineliselt värskendatud ja suurendatud jõuududega kasvavale tööle ka tulevikus rõõmsa meelega vastu minna, et lugejad lehega täitsa rahule jäävad ja ikka kasvava osavõtmisega parandustega ühendatud kulusid kanda aitavad.

„Postimees“ maksab 1910. aastl:

Postiga 12 kuu pääle 5 rbl. 50 kop.	Postita 12 kuu pääle 4 rbl. 50 kop.
„ 6 „ „ 2 „ 75 „	„ 6 „ „ 2 „ 25 „
„ 3 „ „ 1 „ 40 „	„ 3 „ „ 1 „ 15 „
„ 1 „ „ — „ 55 „	„ 1 „ „ — „ 45 „

Poolikute kuude numbrid arvatakse 2 kop. tükk ja postimaksuks pääle selle 10 kop. Väljamaale 3 korda nädalas saates 7 rbl. 50 kop., iga päev saates 10 rbl. 50 kop.

„Sädemete“, „Tervise“ ja „Nooresoolehe“ eest on eraldi juurde maksta: pooles aastas 50 kop., veerand a. 25 kop. — Üksik nummer 3 k.

Kuulutuste nonpareille-rida 5 kop., lehe eesotsas 20 kop. Kuulutus, mis ühelhoobil ka „Elus“ peab ilmuma, maksab 7 kop. nonpareille-rida, lehtede eesotsas 20 kop.

„Postimehe“ lühendatud väljaanne „ELU“ ilmub 1909. aastal 2 korda nädalas vana hinna eest suurendatud kujul. Leht tuleb nüüd „Postimehe“ numbri suuruses ja võidi nii joone alla iseäraline jutunurk sisse seada, kus mitmesuguseid põnevaid juttusid avaldame, suuremalt osalt neidsamu, mis päevalehes. Iseseisev piltidega kaunistatud jutulisa tuleb vanal-viisil iga numbriga ühes. Oma suurendatud kujul on „Elu“ odav, aga seisukorra kõrgusel olev nädalaleht. „Elu“ tellimise hind: aastas postiga 3 r., postita 2 r. 50 k., pooles a. 1 r. 60 kop. ja 1 r. 30 k., veerand a. 85 kop. ja 70 k., kuus 30 ja 25 k. „Eluga“ võib ka kõik „Postimehe“ kaasanded ühes saada, kuid siis tuleb tellimisehinnale aastas 1 rbl., pooles aastas 50 kop. juurde maksta.

Tellimise adr.: „Postimees“ ehk „Elu“ Tartus. Vene keeles: Въ ред. газ. „Постимесь“ („Элу“) въ гор. Юрьевъ, Лифл. губ.

„Postimees“, Pärnu väljaanne ilmub suure päevalehena endisel-viisil Pärnu linnas edasi. Tellimise adress: „Postimees“ Pärnus, võib ka igast „Postimehe“ tellimise-kohast tellida.

L.

Lage, положение, seis.

Länge, длина, pikkus.

Legierungsrechnung, задачи на сплавы, sulatis-tearvamine.

Lehrsatz, теорема, предложение, väidend (om. väidendi; tuletatud sõnast väide < väitama).

Lemma, лемма, abiväidend.

Lineal, линейка, joonelaud.

linear, линейный, joon-

Linie, линия, joon;

gebrochene —, ломанная —, murd- —;

geneigte —, наклонная —, läng- —;

gerade —, прямая —, õgu- — (om. õgujoone), [õige- —];¹⁾

krumme —, кривая —, kõver- —.

Linienwinkel, линейный угол, joonnurk.

lösbar, рѣшимый, harguv.

lösen, рѣшать, arvama, harutama.

Lösung, рѣшение, harutus, harutamine.

M.

Mantelfläche, боковая поверхность, küljepind.

Mantellinie, образующая, производящая, emajoon.

Masse, мѣры, mõõdud;

— длины, pikkuse- —;

квадратныя —, pinna- —;

кубическія —, ruumi- —;

— времени, aja- —;

— монеты, raha- —;

— зернового хлѣба, vilja- —; } õonesmõõdud;

— жидкостей, vedeliku- —; }

— вѣса, raskuse- —;

— бумаги, paberi- —.

Massstab, масштабъ, mõõt, [kaardimõõt].

Mathematik, математика, matematika, suuruseõpetus, -teadus.

mehrdeutig, многозначщій, mitmetähendusline.

mehrfach, многократный, mitmekordne.

1) Sõna õgu või õgev (om. õgva) on Tartu murrakust võetud ja tähendab alati ainult seda, mis võbrakeelsed „gerade, прямой;“ mää-russõnana — õkva „прямо.“ Sõna õige aga ei ütle mitte ikka seda ära, mis „gerade, прямой;“ päälegi on tal veel mitu muud tähendust: richtig, вѣрный, вѣрно; gerecht, праведный, справедливый; recht, пра-вый, истинный, очень; echt, настоящій, достовѣрный, подлинный, неподдѣльный.

Menge, количество, hulk, kogu.
 messen, измѣрять, mõõta.
 Messung, измѣрение, mõõtmine.
 Metersystem, метрическая система мѣръ, künnendmõ-
 dustik, metrimõõdustik.
 Methode, способъ, viis.
 Minuend, уменьшаемое, vähendatav.
 Minus, минусъ, miinus, [ilma, vähem].
 Mischungsrechnung, правило смѣшенія, seguarvamine.
 Mittel, среднее, keskarv, kesksuurus;
 arithmetisches —, арифметическое —, jaond-
 keskarv;
 geometrisches —, геометрическое —, juur-keskarv.
 möglich, возможный, võimalik.
 Monom, одночленъ, üksliige.
 multiplicieren, умножать, kasvatama;
 27×5 (loe: Kasvata 27-et 5-ga l)
 Multiplikand, множимое, kasvatatav.
 Multiplikation, умноженіе, kasvatamine.
 Multiplikator, множитель, kasvataja.
 Multiplum, кратное число, kordarv, [kordne].

N.

Nähe, приближеніе, ligikaudsus.
 nähern sich, приближаться, liginema.
 Näherungswert, приближенное [подходящее] значе-
 ние, ligikaudne väärtus.
 näherungsweise, приблизительно, ligikaudselt.
 natürliche Zahlenreihe; естественный рядъ чиселъ,
 loomulik arvurida.
 Nebenwinkel, смежный уголъ, veernurk.
 negativ, отрицательный, eitav.
 Neigungswinkel, уголъ наклоненія, längnurk.
 Nenner, знаменатель, nimetaja;
 gemeinschaftlicher —, общий —, ühine —;
 gleichnamig machen, приводить къ общему
 — ю, ühise nimetaja alla panema;
 Aufsuchen eines gemeinschaftlichen — s,
 нахождение общаго — я, ühise nimetaja otsimine.
 notwendig, необходимый, ainulik, [tarvilik].

O.

Oberfläche, поверхность, pind.
 Operation, дѣйствіе, tehe (om. tehte; tuleb käänata
 nagu „ehe“. Tehe on tuletatud „tegema“ teh-
 taviku kujust: t e h t a m a);

algebraische —, алгебраическое —, algebra-
line —;
Grund- —, основное —, alus- —;
entgegengesetzte —, обратное —, vastupi-
dine —.
ordnen, располагать, järjestama, korraldama.
Ordnung, порядокъ, kord.
Ort, мѣсто, ase.
orthogonal, прямоугольный, täisnurgaline.
Oval, Ovale, овалъ, ööris (om. öörise; tuletatud sõnast
ööritama), oval.
oval, овальный, ööris-, öörisene.

P.

parallel, параллельный, rööbas-;
— , параллельно, rööbastikku;
— -linie, — -ая линия, rööbasjoon.
Parallelepipedon, параллелепипедъ, rööbas-kuustahk.
Parallelismus, параллельность, rööbasseis.
Parallelogramm, параллелограммъ, rööbas-nelinurk.
Perimeter, периметръ, übermõõt, [piire].
Periode, периодъ, järk.
periodisch, периодический, järguline;
rein- —, чистый —, selge- —;
unrein- od. gemischt- —, смѣшанный —, sega- —.
Peripherie, окружность, ringjoon;
— -winkel, вписанный уголъ, ringjoonenurk.
Perpendikel, перпендикуляръ, [täis-] ristjoon.
perpendikulär, перпендикулярный, [täis-] risti.
zu einander —, взаимно — -ны, vastastikku —.
Planimetrie, планиметрия, planimetria, pinnamõõtmise-
õpetus.
plus, плюсь, plus, ja, ning.
Polyeder, многогранникъ, полиэдръ, hulktahk;
reguläres —, правильный —, korralik —.
Polygon, многоугольникъ, hulknurk.
Polynom, многочленъ, hulkliige.
positiv, положительный, jaatav.
Potenz, степень, aste;
— -reihe, рядъ — -ей, astmete rida;
ganze —, цѣлая —, täis- —;
gebroschene —, дробная —, murd- —;
gerade —, четная —, paaris- —;
nach fallenden — -en, по убывающимъ — -ямъ,
alanevaid astmeid mööda;

- nach steigenden — -en, по возрастающимъ — -ямъ,
 tõusvaid astmeid mööda.
- potenzieren, возвышать въ степень, astmele tõstma.
- Prim- v. Faktor ja Zahl.
- Princip, начало, основание, принципъ, põhjused.
- Prisma, призма, servis (om. servise; tuletatud sõnast
 serv), prisma;
- normales [gerades] —, прямая —, püst- —;
 geneigtes —, наклонная —, läng- —.
- Probe (Verifikation), повѣрка, proov, järelkatse.
- Probe (der Edelmetalle), проба, proov.
- Procent, процентъ, protsent, saja päält.
- Produkt, произведение, kasvatis.
- Proportion, пропорція, võrrend (om. võrrendi);
 arithmetische —, арифметическая [разност-
 ная] —, aritmetiline, vahenguline —;
 geometrische —, геометрическая [кратная] —,
 geometriline, jaondiline —;
 stetige od. continuierliche —, непрерыв-
 ная —, korduvliikmeline —;
 abgeleitete —, производная —, tuletatud —;
 zusammengesetzte —, сложная —, kokku-
 pandud —;
- $4:2 = 30:15$ (loe: 4 on 2-he vastu nagu 30 15-ne
 vastu);
- $a:b:d = 2:3:5$ (loe: a on b on d vastu nagu 2
 on 3-me on 5-e vastu).
- proportional, пропорциональный, võrrendiline;
 direkt —, прямо —, peri- —;
 umgekehrt —, обратно —, vastu- —.
- Proportionalität, пропорциональность, võrrendlikkus.
- Punkt, точка, punkt, täpp.
- Pyramide, пирамида, tornik (om. torniku; tuletatud
 sõnast torn), piramid.
- pyramidisch, пирамидальный, tornik-, tornikune.

Q.

- Quadrant v. Viertelkreis.
- Quadrat, квадратъ, ruut.
- Quantität v. Menge.
- Quersumme, сумма цифръ, ristsumma.
- Quotient, частное, jaond (om. jaondi; tuletatud sõnast
 jagu);
- genauer —, точное —, täpikäälne —;

Näherungswert des — -en, приближенное —,
ligikaadne —;
приближенное — съ недостаткомъ, ligijaond puudusega;
приближенное — съ избыткомъ, ligijaond liiaga.

R.

- R a d i u s, радиусъ, poolmõõtja.
R a n g, разрядъ, koht.
R a u m, пространство, ruum;
— -inhalt, объемъ, kehasuurus, kogus (om. koguse).
r ä u m l i c h e r W i n k e l v. k ö r p e r l i c h e r W i n k e l.
r e c h n e n, рѣшать, arvama, väljaarvama.
R e c h n e n, рѣшение, вычисление, arvamine;
K o p f- —, устное —, pääst- —.
R e c h n u n g s z e i c h e n, знакъ дѣйствія, tehtemärk.
R e c h t e c k, прямоугольникъ, täis-nelinurk.
r e c h t e r W i n k e l, прямой уголъ, täisnurk.
r e c h t w i n k l i g, прямоугольный, täisnurgaline.
r e d u c i e r e n (benannte Zahlen), превращать,
tarima,¹⁾ [ülendama];
— a u f d i e E i n h e i t, приводить къ единицѣ,
arvama ühe kaudu.
R e d u k t i o n (der benannten Zahlen), превращение, tarimine;
— a u f d i e E i n h e i t, приведение къ единицѣ,
arvamine ühe kaudu.
R e d u k t i o n s f a k t o r, единичное отношение, tarimise
tegur.
R e g e l, правило, juht.
R e g e l d e t r i, тройное правило, kolmeliikme-arvamine;
e i n f a c h e —, простое, —, liht —;
m e h r f a c h e —, сложное —, mitmekordne —.
r e g e l m ä s s i g o d. r e g u l ä r, правильный, korralik.
R e i h e, рядъ, строка, rida.
R e k t a n g e l v. R e c h t e c k.
r e l a t i v, относительный, võrreldav, relativne;
— -e P r i m z a h l e n, частныя первыя, взаимно про-
стыя числа, vastastikku algusarvud.
R e s o l u t i o n s f a k t o r, единичное отношение, laotamise tegur.
r e s o l v i e r e n, раздроблять, laotama, [alandama].
R e s u l v i e r e n, раздробление, laotamine.
R e s t, остатокъ, jäänus.
R e s u l t a t v. E r g e b n i s.

1) Sõna tarima on Saare- ja Pärnumaal tarvitav ja tähendab:
laokilolevaid asju kokku võtma.

Rhombus, ромбъ, längruut.
Richtung, направление, siht.
Ringfläche, площадь круга, ringväli.

S.

Scheitel, вершина, tipp;
— eines Winkels, — угла, nurga —.
Scheitelwinkel, вертикальный, противоположный при
вершинѣ уголъ, ristnurk.
Schenkel, бедро, сторона, бокъ, (nurga) haru; (joonise)
külг.
Schuldner, должникъ, võlglane.
Segment v. Abschnitt.
Seite, сторона, бокъ, külг (joonistel)); tahk (kehadel).
Seitenfläche, грань, tahk.
Sekante, пересѣкающая, сѣкущая, lõikjon.
Sektor, секторъ, вырѣзокъ, väljalõige.
senkrecht v. vertikal.
Senkrechte v. Vertikale.
Setzwage, ватерпасъ, loodlaud.
Species (4), четыре дѣйствія, neli alustehet.
Spitze v. Scheitel.
Stammbruch, основная двобъ, alusmurd ($\frac{1}{3}$ $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{5}$ jne.).
steigend, возрастающій, восходящій, tõusev.
Stelle, мѣсто, koht;
ein-, zwei-, vielstellige Zahl, одно-, дву-,
многочисленное число, ühe-, kahe-, mitmekohaline arv.
Stereometrie, стереометрія, stereometria, kehamõõtmise-
õpetus.
stetig v. continuierlich.
Subtrahend, вычитаемое, mahaarvatav.
subtrahieren, вычитать, maha arvama.
Subtraktion, вычитаніе, mahaarvamine.
successiv, послѣдовательный, järjekordne;
— -e od. Kettendivision, — -oe дѣленіе, —
jagamine, [aheljagamine].
Summand, слагаемое, kokkuarvatav.
Summe, сумма, summa.
Supplementwinkel, уголъ дополнительный до 180°,
täiendusnurk kuni 180°.

T.

Tangente, касательная, riiivaja.
Tangential- (punkt, winkel), (точка, уголъ) касанія, riiivas-
(punkt, nurk).

Teil, доля, jagu;
—, часть, osa. (Ühesuurusid osasid nimetatakse jagudeks).

teilbar, дѣлимый, jagatav.

Teilbarkeit, дѣлимость, jagatavus.

Teiler, дѣлитель, jagaja;

grösster gemeinschaftlicher —, общий наибольший —, kõigesuurem ühine —.

teilerfremde Zahlen v. relative Primzahlen.

Terminrechnung, правило срочныхъ уплатъ, tähtjavarvamine.

Tetraeder, тетраэдръ, четиригранникъ, nelitahk.

Theorem v. Lehrsatz.

Thesis, тезисъ, положение, väide (om. väite).

Tilgung, погашение, kustutus.

Torus v. Ringfläche.

Transformation, преобразование, muutmine.

transformieren, преобразовать, muutma.

Transporteur, транспортиръ, mall;

malli osad: 1) alus (основание) ja 2) kaar (градусная дуга).

Trapez, трапеція, roop-nelinurk.

trennen v. absondern.

Trigonometrie, тригонометрія, trigonometria, kolmenurgamõõtmise-õpetus.

Trinom, триномъ, тречлень, kolmliige.

Typus, типъ, aluskuju.

U.

Umfang v. Perimeter.

Umgebung, окрестность, ümbrus.

umschreiben (einen Kreis, ein Vieleck), описывать, ümber tõmbama.

Umstellung, перестановка, перемѣщение (членовъ пропорции), (võrrendi liikmete) ümberasendamine.

unähnlich, непохожий, sarnaduseta.

unauflösbar od. unauflöslich, нерѣшимый, mittehargnev.

Unauflösbarkeit, неразрѣшимость, hargnematus.

unbekannt, неизвѣстный, tundmata.

Unbekannte, неизвѣстное, tundmata.

unbenannte Zahl v. Zahl.

unbestimmt, неопредѣленный, määramata.

unendlicher Decimalbruch v. Decimalbruch.

unendlich, безконечный, lõpmata.
 — gross, klein, — о большой, малый, — suur, väike;
 — -e Reihe, — рядъ, — rida;
 — wachsen, — о возрастать, — kasvama.
 Unendlichkeit, безконечность, lõpmatus (aja kohta),
 otsatus (ruumi kohta).
 ungleich, неравный, ühtlusetata (incongruent); mitte ühe-
 suurune.
 Ungleichheit, неравенство, ühtlusetus (incongruenz);
 ühesuurdusetus.
 ungleichseitig, разносторонний, iseküljeline.
 unmöglich, невозможный, võimatu.
 unregelmässig v. irregulär.
 unstetig v. diskontinuierlich.
 unveränderlich, неизмѣнный, постоянный, muutu-
 mata.
 Unveränderlichkeit, неизмѣнность, muutumatus.
 unzählbar, безчисленный, неисчислимый, lugemata.
 ursprünglich, первоначальный, esialgne, alg-.

V.

Valuta, валюта, tõsine hind, [valuta]; rahapõhi, [valuta].
 veränderlich, измѣнный, перемѣнный, muutuv.
 Veränderlichkeit, измѣняемость, перемѣнчивость,
 muutuvus.
 verallgemeinern, обобщать, üleüldistama.
 Verallgemeinerung, обобщение, üleüldistus.
 verbinden, соединять, ühendama.
 verdoppeln, удваивать, kahekordseks tegema.
 vereinfachen, упрощать, lihtsandama.
 Vergleichung, сравнение, võrdlemine.
 vergrößern, увеличивать, suurendama.
 verhalten sich, относиться, vahekorras olema.
 Verhältnis, отношение, vahekord;
 arithmetisches —, арифметическое [разностное] —,
 aritmetiline, vahenguline —;
 geometrisches —, геометрическое [кратное] —,
 geometriline, jaondiline —;
 direktes —, прямое —, peripidine —;
 umgekehrtes —, обратное —, vastupidine —.
 verkleinern, уменьшать, vähendama.
 verlängern, удлинять, pikendama.
 Verteilung, распределение, jaotamine.
 vertikal, вертикальный, отвѣсный, loodis;
 — — -winkel v. Scheitelwinkel.

Vertikale, отвѣсная линия, loodjoon.
 verwandeln (unechte Brüche in ganze Zahlen), исклю-
 чать (цѣлое), (liigmurrust täisarvu) otsima.
 verwandeln, обращать, muutma;
 — in Decimalbrüche, — въ десятичныя дроби,
 kümnendmurdudeks —;
 обращение мѣръ, mõõtude muutmine.
 Verwandler v. Reduktions- ja Resolutions-
 faktor.
 Verwandtschaft, сродство, sugulus.
 verzweigt, развѣтвленный, harunenud.
 Vielseck, многоугольникъ, hulknurk.
 vielfach, кратный, kordne;
 много- —, mitme- —.
 Vielfaches v. Multiplum;
 kleinstes gemeinschaftliches —, наи-
 меньшее кратное, kõige väiksem ühine jagatav.
 Vielflach, многогранникъ, hulktahk.
 Vielseit, многосторонникъ, hulkkülg.
 Viereck, четырехугольникъ, nelinurk.
 Viertel, четверть, neljandik, veerand;
 — -kreis, — круга, квадрантъ, — -ring.
 Volumen v. Rauminhalt.
 Voraussetzung, предположеніе, oletamine.
 Vorzeichen, знакъ, tehtemärk (+ —).

W.

wachsend, возрастающій, kasvav.
 wagerecht v. horizontal.
 wahr od. wirklich, дѣйствительный, вѣрный, tõsine.
 wahrscheinlich, вѣроятный, правдоподобный, tõe-
 näolik.
 Wahrscheinlichkeit, вѣроятность, tõenäolikkus
 tõenäolisus.
 Wasserwage v. Horizontalwage.
 Wechselwinkel, накрестъ-лежащій уголъ, põiknurk.
 Wert, значеніе, väärtus;
 absoluter —, абсолютное —, iseline —;
 Mittel- —, среднее —, keskmine —;
 Näherungs- —, приближенное —, ligikaudne —;
 — -ziffer, значащая цифра, väärtusega-nummer.
 wesentlich, существенный, oluline.
 wiederholen, повторять, kordama.
 willkürlich, произвольный, mõni, mistahes, [omavoline].
 Winkel, уголъ, nurk;

Richtungs- —, — направления, siht- —;
spitzer —, острый —, terav- —;
stumpfer —, тупой —, nūri- —;
— an der Spitze, — при вершинѣ, tipu- —;
— auf einer Seite, односторонніе углы, ühepool-
sed nurgad.

Winkelmaß, угломѣръ, nurgamõõt.

Würfel v. Kubus.

Wurzel, корень, alus, juur;

Quadrat- —, квадратный —, teise astme —;

Kubik- —, кубическій —, kolmanda astme —.

Z.

Zahl, число, arv;

abstrakte —, абстрактное, отвлеченное —, mõtte-
line —;

concrete —, предметное —, meeleline — (näit. kolm
maja);

benannte —, именованное —, nimega- — (näit. 3
versta);

unbenannte —, отвлеченное —, nimeta- —;

ganze —, цѣлое —, täis- —;

gemischte —, смѣшанное —, sega- —;

genaue —, точное —, täpikäälne —;

unge-naue —, неточное —, ligikaudne —;

gerade —, четное —, paaris- —;

ungerade —, нечетное —, liig-, [paarita-] —;

Prim- —, первоначальное, простое —, alg- —.

Zahlenreihe natürliche, естественный, натуральный рядъ
чиселъ, loomulik arvurida.

zählen, считать, arvama; lugema.

Zählen, счетъ, счисленіе, arvamine; lugemine.

Zähler, числитель, lugeja.

Zehner, (разрядный) десятокъ, kümneline.

Zeit-

— einteilung: Anfang, начало, algus; Fort-
dauer, продолженіе, vältus; Ende, конецъ, lõpp;

— -rechnung, вычисленіе времени, aja-arvamine.

zerlegen, разлагать, lahutama.

Zerlegung, разложение, lahutamine;

— einer Zahl in Primfaktoren, — числа на
простыхъ множителей, kordarvu lahutamine alg-
teguriteks.

Ziffer, цифра, nummer (om. numbri).

Zins, процентъ, protsent, saja päält ;
 — -rechnung, правило — -овъ, protsendi-, saja-
 päält-arvamine ;
 einfache — -rechnung, простые — -ы, lihtkasu-
 arvamine.
 Zinsen, процентныя деньги, kasu, kasud.
 Zinsezinsrechnung, сложные проценты, rentrendi-
 arvamine.
 zufällig, случайный, juhusline.
 zunehmen, возрастать, kasvama.
 zusammenfallen, совпадать, ühte langema, katma.
 Zuwachs, приращение, прибыль, kasu.
 zweifach od. doppelt, двойной, kahekordne.
 zweigliedrig, двучленный, kaheliikmeline.
 Zwölfflach, двѣнадцатигранникъ, додекаэдръ, kaks-
 teisttahk.

Kirjandusline ülevaade.

Wilhelm Bölsche, Uus esimene Mosese raamat. Eesti keelde W. Grünstamm. Piltidega. 64 lhk., hind 30 kop. J. Reevits'a kirjastus, Tartus 1909.

Raamat on venekeelse tõlke järele ümber pandud. Ta toob meie lugemiselauale vähe uut. Aine on seesama, mis „Inimese põlvenemises“, nii et lugedes mõte tärkas, nagu oleks siin „Inimese põlvenemisega“ teisel kujul tegemist.

Kirjatöö peamineks on piibli loomise päevad. Bölsche püüab siin lühidalt seletada, kuidas tema seda loomiseluugu mõistab, ja näitab, milles piibli „loomiselugu“ praegusest loodusest lahkumisele lähed. Et Bölsche, nagu ta eessõnas ise ütleb, ainult oma mõtteid toob, siis ei ole ime, et kirjatöö ühekülgse all kannatab. Jutu toon on niisugune, nagu oleks kõik, mis kirjatöös ette toodud, kalju-kindel, vääramata; nagu oleks asjad, mis siin käsitatud, nii igapäevased, päevaselged, et siin ühelgi teisel arvamisel või hüpotesel maad ei võiks olla.

Kõik oma raamatud kirjutab Bölsche kergel, rahvale arusaadaval keelel. Ta on täies mõttes teaduse „rahvastaja“, kui seda nimetust võib tarvitada. Iga peatükk hakkab lühikese loodusekirjeldusega peale, mis teadusliku töö nagu ilukirjanduslikuks teeb ja ühtlasi järgneva peatüki nähtluseks tõenduseks on. — Niisugune kirjutamisviis teeb teadusliku toode, mis muidu rahvale kuiv ja igav oleks, huvitavaks.

W. Grünstamm'i tõlkest ei või ütelda, et keel raske oleks, kuid paiguti tuleb lauseid ette, mis oma pikkuse poolest „drakoni“ meele tuletavad ja keerulise kokkuseadega lugeja pead ähvardavad segi ajada.

Mis sõna järjesse puutub, siis peab ütlema, et Grünstamm, nagu kõik harjumata tõlkijad, selle vastu õige rohkesti on patustanud, nii et palju lauseid oma kokkuseade poolst nii segaseks on läinud, et vaevalt aru saad, mis ütelda on tahetud. Hra Gr. armastab võimalikult palju kommasid panna, nii et neist mõnes kohas, kuhu tarvis panna oleks olnud, puudus on tulnud. Siis on veel mõned laused, mis iseenesest õiged on, kuid siiski ei või neist vaikides mööda minna. 31. lhk. loome: Võime lugemata matemaikalisi kujusid sünnitada jne., niisama 35. leheküljel: . . . võime kuju muuta jne. Arusaadavam oleks: lugemata matemaikaliste kujude sünnitamiste võime ja kuju muutmise võime. Niisama ei meeldi üleliigsed muudete lühendused, nagu: kõvu koori j. m. m. Trilobitide silmad püüdsivad valgust juba o m a l a e n e t e s. Missugused on need o m a l a e n e d, mis peavad nad tähendama? Peale selle leiame veel ühe sõna, millest minu pea küll jagu ei saa! 5. lhk. pealt loome: ainult nõrk kuma on ilmaruumis, mis asju ilma tellingutel laseb seletada . . . ja et ta vanaaegsetel viisikalistel tellingutel punase laavaokeani ja valge veeauru-taeva vahel on tekkinud (lhk. 27). Hävitav maru pühkis maa pealt selle rahva (greeklaste) ära, ja kohe tormasivad teised, metsrahvad ilma tellingutele, hirmust segu sünnitada ähvardades lhk. 44). Pagana paenduv sõna, mis igalepoole võib mahutada! Millega on meil siin tegemist, kas neologismuse, provinzialismuse või barbarismusega? Siis ei tea ma, mis ismuse alla järgmised laused käivad: Mu vaade kukkus kivitüki peale (lhk. 12) ja lapski viskab koera, kes teda haugub (lhk. 63)? Eesti keel see igatahes mitte ei ole?

Niisugustel kordadel, kui teatav eestikeelne sõna või nimetus üleüldiselt tuttav ei ole, on meil viisiks selle tähendust võõrakeelse sõnaga selgitada, kus viimane harilikult klambrite vahele pannakse. Mis teeb aga W. Grünstamm? Tema paneb võõrakeelse nimetuse esimesele kohale ja klambrite vahelt leiame siis tähenduse, kuidas seda sõna välja ütelda ja siis kohane Eesti sõna. Võtame mõne näituse: parachute (paraschüti — õhushirmi); giraffil (shiraffil, kaelkirjakul); chemast (schemast), plaanist, kavast, viisist). Niisama: reptilid (roomajad), amfibid (kahepaiksed); drakon (lendav madu). Mis on niisuguse teguviisi mõte? Ega hra Grünstamm meie tuttavate nimetuste asemel ometi võõrakeelseid ei taha tarvitama hakata, et ta nad siin etteotsa seab ja lugejale välja ütlemist õpetab. Kes neid võõrakeelseid nimesid välja üteldagi ei oska, sellele ei too niisugune klambrite tarvitamine karvaväärki selgust juure.

Nagu tervest kirjatööst näha, tunneb tõlkija puudulikult Eesti keelt.

Väga silmapaistvad on siin mõned grammatika vead, nagu: esimeste inimestele, peaks olema esimestele inimestele; teatavani edupiirini, peaks olema teatava edupiirini; nende asemele, p. ol. nende asemele; kõike antilopesid, p. ol. kõiki antilopesid; õõnesse hambasse, p. ol. õõnsasse hambasse; palja silmadega, p. ol. paljaste silmadega. Lauses — Mitte põhjata ei too piibel ilma loomise kohta selle salmi — peaks täisühituse asemel osasihitus — seda salmi — olema. Niisama ei tarvita Gr.

„palju“ järele mitte alati osastavat muudet, kuna see tingimata tarvilik on. — Nimesõna käänamisega ei saa hra Grünstamm korda. Ta kirjutab — kangina asemel kangena, kogra asemel kogre, mändade asemel männade, kärbse asemel kärbese.

Lõpp „gi“ on peaaegu veata läbi viidud; niisama „üi“. Mis aga määrasõnade lõppudesse puutub, siis on siin täieline korratus valitsemas. Kord kirjutab Gr. „sti“, kord „ste“, nagu see järgmistest näitustest selgub: hästi ja häste, uuesti ja uueste, täiesti ja täieste jne. Siis meeldib talle lõpp „mine“ : paremine, kergemine jne. Üleüldse on näha, et tõlkija nii on kirjutanud, kuidas juhtunud! Seda näeme ka veel järgmistest näitustest. Ta kirjutab — rohiline ja roheline, koori ja koorra, tuhanda ja tuhande, paradisi aed ja paradisi aida, teamant ja deamant. Viimast sõna oleks ta kolmandal korral vististi diament kirjutanud. Kord tähendab ta Ladina „y“ ü-ga, kord i-ga ära, nagu süstem, wiisika, pterodaktilused, piramid, analise, sümmetria jne.

Ka omadusesõnade (epitetide) tarvitamises teeb hra Gr. Eesti keele loomu vastu. Ta kirjutab: vihm voolab r ä n g a o j a n a ja t u l i v a l g e. Eestlane ütleb kas hele- ehk lumivalge, ja tulipunane. Lauses — lind näeb sinisel merel keeritades teravat oimust (lhk. 36) — on Gr. vististi metanimiat, pars pro toto, tarvitanud, mis aga õnnestanud ei ole.

Siis on hra Grünstamm uusi sõnu loonud, nagu: elevus (kokkukõla), taimik (ei tea kas taimekene või taimestik), sulestus (sulekate, оперение, Befiederung), ilumõet (sümmetria), jäästik (Gletscher), kandvus (vastupanevus, püsivus), regulerineb, kristalliserineb, tagasi-edenema (kõdunema, välja surema, degenererima). Kui hästi see tal korda on läinud, jätan keeleteadlaste otsustada.

Mis looduseteaduslistesse nimetustesse puutub, siis on ka siin midagi algupäralist pakutud. Tõlkija ristib meile kollad (lycopodiaceae) kõige rahulikuma südamega „plaunideks“ (плауны) ümber. Imestama peab, et tõlkija mitte ei tea, et eestikeelse nimetuse puudusel harilikult ladinakeelne võetakse, sest et ladina keel rahvusvaheliseks teaduse keeleks on tunnistatud, mitte aga Vene või Saksa keel. Kahjuks ei ole mul praegu alguskirja käepärast, et järele vaadata, missuguseid taimi hra Grünstamm m e r e l a t u k'i k s ja „merekissel'iks“ nimetab. Oleksin väga tänulik olnud, kui tõlkija teadusliku nimetuse juure oleks lisanud. Mis kristall-ehituse ja imetaja-massede all mõistma peab, on ka tume. Männade veri peab vist mändade vaiku tähendama. Asjata on hra Gr. niisuguseid võõrakeelseid sõnu tarvitanud, nagu polus, stepid, variandid, masse. Meil on nende kõikide jaoks oma kohased sõnad: naba, rohtlaaned, teisendid, kogu.

Raamatu välimus ei ole ka just kõige meeldivam: kaanepilt on puudulikult välja tulnud.

Nõnda jääb siis tehnilisest küljest väga mõndagi soovida.

K. K. Michelson.

K. A. Raagi kaarti „Карта Прибалтійскаго края“ kohta. „Eesti Kirjanduses,“ II 1909, herra M. Luts'u näpunäited K. A. Raagi kaarti — Карта Прибалтійскаго края — (Baltimaa kaart) kohta on tarvilikud, aga peale nende on veelgi vigasid, mis parandust nõuavad.

Oleks väga soovitav, kui „Eesti Kirjanduse“ lugejad, keda arvata-vasti üle Eestimaa ja Liivimaa siin-seal leidub, oma ümbrusest kohti: mägesid, järvesid, jõgesid, kirikuid jne. eelpool nimetatud kaarti peale märgitud kohtadega võrdleksivad. Kus viga leida, seda üles märgiksid ja lahkesti „Eesti Kirjanduse“ toimetusesse ehk veel parem, otsekohe Raagi juure Tartu saadaksivad.

Kui niimoodi tähelepanemised üle maa ette võetakse, vead üles otsitakse ja need kirjastajale edasi saadetakse, saaks kaart, kui see teises trükkis ilmub, palju õigem, täielisem ja tarvitamiseks sündsam.

Puudused või vead, mis kaartil silma paistavad, peale „Eesti K.“ II numbris tähendatud vigade, oleksivad veel järgmised, mis parandust nõuavad: Järvamaal (Paide maak.)

Ambla abikirik või Aegviidu kabel peab Aegviidu vaksali (Шарлоттенгофъ) juures, vaksalist vähe ida pool olema (umbes 1 verst), aga mitte Lehtse vaksali juures, nagu nüüd kaartil.

Et selle kaarti peale, arvatavasti saksakeelsest kaartist (Karte von Liv — Est — Kurland — Dr. Henry Lange, Verlag von N. Kymmell —) tähendusi ja nimesid on võetud, siis tuleb nimede juures segadusi ette.

Nii on Järvamaa ja Liivimaa piiril, Pillistvere abikirik vastu Peetri kihelkonda, Raagi kaartil Äärmani nimetatud. Seda nime rahvas ei tunne. See nimi on ümberpanek eelnimetatud saksakeelsest kaartist, seal seisab mõisa nimi — Hermanshof. Eesti keeli nimi mõisal on — Vana-Käsu-konna. — Kirik on Uue-Käsu-konna-mõisa (saksakeeli „Marien-Ruhe“) maa peal, mis Uue-Käsu-konna endise omaniku Leemanni ehitatud on ja nüüd igal pool „Risti“ kirik kõneldakse. Mõisa saksakeeli nimi „Marien-Ruhe“ on Leemanni abikaasa Marie mälestuseks nimetatud.

Seal ligidal olev greeka kat. usu kirik on Kligevere kirjutatud, kuna „Kiksvere“ räägitakse.

Virumaal (Rakvere maak.)

Väike-Maarja peaks kaartil Kilsu vaksalile ligemale olema, kuna see Tamsalu ja Kilsu vaksalitele praegu ühe kaugusel seisab.

Miks ei ole kaartil Kellavere mäge üles märgitud, kuna seda tarvis oleks; see mägi on ka K. Tasak'i ja I. L. Jürgens'i geografia käsiraamatus § 60, lhk. 54 üles tähendatud.

Soovid:

Et Järvamaal ainult kirikud on üles märgitud ja ruumi rohkesti, siis oleks tingimata soovitav mõned suured teed juure lisada, nagu Paidest Ambla kaudu Rakveresse käidav maantee. Selle tee ääres, ka selle tee ääres, mis Järva-Jaanist Aegviidu vaksali poole viib, tuleks Aravete jaam üles märkida (19 v. Aegviidust.) Aravete on Kurisoo maa peal; seal on postijaam, poed, küla, majad jne.

Koeru kirikust 3 versta Vägeva vaksali poole minnes, lõuna-idapool, on Väinjärve mõisa juures sellesama nimeline järv, mis ka üles tähendatud peaks saama. Esiteks sellepärast, et see juba üsna paras veekogu on, umbes 1 verst lai ja peale 2 versta pikk. Teiseks on selle järve kohta kena muinasjutt (Eisen, M. I. Kodused jutud lhk. 27 ja „Eesti Kirjandus“ XI 1908 a.)

Esnas (Suure Kareda) Peetrist 3 versta põhjaõhtu poole, vist peaks ka märk olema, et lahinguid löödud.

Lossivaremed peaksivad sellekujuliste märkidega kaartile jääma, nagu nad on, aga vanad maalinnad peaksivad teisel kujul tähendatud saama. Ei ole ju maalinnade paikades enam midagi olemas, nagu seda Peetri ja Lehtse ja mujalt paikadest teada on. Ehk küll ka seal on maalinnad olnud, kus praegu varemed on (Paides, Rakveres, Porkunis, Põltsamaal jne.), aga need on veel praegugi ajaloolisteks mälestuse märkideks, kuna mõnede maalinnade asemel mingit märki, ka kiva ei ole, kaartist vaadates saab alles teada. Nii peaks varemetega ja ilma varemeteta maalinnadel kummagil omad märgid vahetegemiseks olema. Need oleksivad siis soovid ühest kohast, kuna teistest kohtadest ehk juure tuleb.

Tapal, I—III—09.

A. Kleitzmann.

Uued raamatud 1909.

Mai kuus ilmunud :

- Depman, J. Ilmutus kõues ja tormis. Tartus, 1909. E. Bergmanni trükk. 8⁰ (16×24). 42 lk. 21 pildiga. Hind 23 k. R. 8 l. 1000 eks.
- Eesti Rahva Muuseumi Põhjuskiri. Tartus, 1909. „Postimehe“ trükk. 16⁰ (11×18) 10 lk. R. 1 l. 1200 eks.
- Enno, E. Uued luuletused. Tartus, 1909. „Noor-Eesti“ kirjastus. K. Sööti tr. 8⁰ (13×19) 60 lk. H. 50 k. R. 8 l. 1000 eks.
- Eralisa Urali mägede taha väljarändamise juhatusel. Viljandis, 1909. Peeti trükk ja kirjastus 8⁰ (13×20). 8 lk. R. 1 l. 3000 eks.
- Sädemed 1907. Tartus, 1909. „Postimehe“ trükk. 4⁰ (21×28) 92 lk. 107 pildiga. R. 14 l. 400 eks.
- Katékismus haritud toatüdrukule. Pärnus, 1909. Birkhani trükk. 16⁰ (12×18) 52 lk. Raskus 5 loodi. 1500 eks.
- Lintrop, Jaan. „Igapäevane elu“. Tartus, 1909. K. Sööti trükk. 8⁰ (13×19). 132 lk. H. 60 k. R. 11 l. 2000 eks.
- Meyer, M. W., Dr. Maakera nabade saladused. Tartus, 1909. „Noor-Eesti“ kirjastus. „Postimehe“ trükk. 8⁰ (14×21) 96 lk. 26 pildiga. H. 35 k. R. 8 l. 3000 eks.
- Moskva Eesti Häätegeva Seltsi 1908. aasta aruanne. Moskvast, 1909. Ma-montowi trükk. 8⁰ (15×22) 11 lk. R. 1 l. 300 eks.

- Schimkewitsch, W., prof. Isad ja lapsed. Looduse teaduse kirjatöö. Tartus, 1909. M. Hermann'i trükk. 16° (13×19). 64 lk. piltidega. H. 20 k. R. 4 l. 1000 eks
- Schöyeni Elisabet, Valge pärisori, 20 aastasaja teotus. Roman. Viljandis, 1909. Tõllasepa trükk ja kirjastus. 8° (14×20). 184 lk. R. 11 l. 1000 eks.
- Tamsaare, A. H. Noored hinged. Tartus 1909. „Noor-Eesti“ kirjastus. „Postimehe“ trükk. 8° (13×19). 222 lk. R. 17 l. 2000 eks.
- Uued sihid, uued vaated. Tartus, 1909. M. Hermann'i tr. 16° (12×17). 64 lk. H. 35 k. R. 4 l. 650 eks.
- Väljarändamine Urali mägede taha. Paides, 1909. Ehrenwerti raamatukaupl. kirjastus. Peeti trükk. 8° (14×20). 158 + VI lk. H. 50 kop. R. 9 l. 3000 eks.
- Vastastikku Abiandmise Selts H. Margensi raamatupidamise kursuste juures Tartus. Põhjuskiri. Tartus, 1909. E. Bergmanni tr. 16° (11×18). 9 lk. R. 1 l. 1000 eks.
- Brühl, G. von, Roland ja Miranda 1—6 anne. Tallinnas, 1909. K. Rubini kirjastus, W. Ehrenpreisi tr. 8° (14×21). 32+32+32×32+32+32 lk. H. à 10 kop. R. 12 l. 1200 eks.
- Eestimaa Rahvahariduse Seltsi 1908. aasta aruanne. Tallinnas. M. Antje tr. 8° (14×20). 56 lk. R. 4 l. 1000 eks.
- Friedrich, W. Kolmejärguline ooper Alessandro Stradella. Tallinnas, 1909. Eesti teatri kirjastus. W. Ehrenpreisi tr. 8° (14×21). 29 lk. H. 10 kop. R. 2 l. 1000 eks.
- Joannese ilmutamise raamatu seletus. Rakveres, 1909. M. Lewmanni tr. 8° (14×21). 36 lk. H. 15 kop. R. 3 l. 900 eks.
- Maal kasvavad arstirohud. Tallinnas, 1909. I. Willart'i kirjastus. W. Ehrenpreisi tr. 16° (10×14). 16 lk. H. 5 k, R. 1/2 l. 10000 eks.
- Maurin, E. Toatüdruku kirjad. Tõlkinud H. Anto. Tallinnas, 1909. A. Laurmanni trükk. 8° (13×18). 48 lk. Hind 20 kop. R. 3 l. 2500 eks.
- Metsanurk, M. Vahesaare Willem. Roman. Tallinnas, 1909. „Teaduse“ kirjastus. M. Schifferi trükk. 8° (12×19). 231 lk. R. 12 l. 1500 eks
- Mühlen, K. v. zur. Apostli Pauluse raamat Eevesuse rahvale kirjutatud. Tallinnas, 1909. A. Mickwitzi tr. 8° (15×22). 105 lk R. 7 l. 2000 eks.
- Przybyszewski, S. Lumi. Neljäjärguline draama. Ümber pannud G. Otsing. Tallinnas, 1909. J. Muni kirjastus. W. Ehrenpreisi tr. 8° (14×21). 71+1 lk. H. 60 kop. R. 8 l. 200 eks.
- Tallinna Eesti Lastekasvatuse Seltsi 1907/08 aasta aruanne. Tallinnas, 1909. M. Schifferi trükk. 8° (12×19). 66 lk. R. 4 l. 1000 eks.

Eesti kohanimed.

II.

Paala.

Nimi „Paala“ on Eestis Paala jõe ja lahingu läbi tuttavaks saanud, mis Paala jõe kaldal vanaste löödi. Kus Paala jõgi jookseb ja kus lahinguväli oli, seda teavad — laulikud ja lapsed meile väga kindlaste ära seletada. Laulikud tõendavad, et Paala jõgi praegusest Põltsamaast läbi jooksvat, Põltsamaa lossi asemel Sakala vanema Lembitu Leole maalinn seisnud ja õnnetu Madiksepäeva lahing 1217. aastal, kus Lembit langes, Vana-Põltsamaa mõisa väljal Karlshovi linnakooli ukse ees olnud. Laulikute suust on need „teated“ kooliraamatutesse läinud ja kobavad nüüd koolilaste ja pärast ka täiskasvanute peas ümber. Kui meie aga kainelt nende tõenduste peale vaatame, siis ei ole nad muud kui tühi tuul, ilma asjaliku aluseta.

Otsime vana aja mälestustest tõenäitlikumat kostust.

Kodumaa tundmise vanem hallik on Läti Hindreku kroonika. Hindrek nimetab Paala jõge (Pala flumen) sagedaste: XV, 7; XVI, 1; XIX, 4; XXI, 2, 5; XXIII, 6; XXIII, 9; XXIV, 5; Lembitu küla Paala ligidal (villa Lambiti): XV, 7, XXI, 5; Lembitu maalinna (castrum, quod est ad Palam): XXVI, 5; XXVI, 13; XXVII, 2.

Kuidas tähendab Hindrek Paala jõe seisukohta ära?

Sügise 1211 tungivad ristosõitjad Pärnu lahe poolt tulles läbi tühjade mädasoode ja metsade „kõige halvematel teedel“ sakalaste maale, jõuavad 7. päeval küladesse, lähinevad Lembitu külale (villa Lambiti), „kus nende maja oli s. o. kogumisepaik (collectio)“, lähevad kolmandal päeval üle Paala jõe sinna maakonda, mida Nurmegundeks hüütakse ja laastavad tema kunni Järvamaani (usque ad Gerwiam) paljaks. Selsamal ööl pööravad nemad Nurmegundest tagasi, pistavad järgmisel päeval „kindluse“ põlema ja pööravad siis teisel teel Lätimaale tagasi.“ (XV, 7).

Ristisõitjad tulevad Pärnu lahe poolt Metsepoolest. Metsepoolt ja Sakalat lahutavad sügavad sood. Sealtpoolt tulekut ei teadnud sakalased sellepärast kartagi. Aga ristisõitjad on mädasoodes tulises hädas, hobused väsivad ära, 100 hobust lõpevad otsa. Need mädasood algavad Saarde Kikepärast ja ulatavad Taali mõisani, kuna teine haru varem Põdratulgi Tori ja Vändra poole edasi venib. Viimaks jõuavad ristisõitjad Sakala küladesse välja, aga mitte Viljandi alla, vaid tükk maad rohkem põhja, — Alempoole — praegusesse Suure-Jaani. Kahevahele jääb ainult, mis teed nad tulivad, kas Uulu ja Surju kaudu üle Tõitava jõe Voltveti ja sealt üle Aliste jõe Kanaküla kohalt, Kõppu, või Pärnu kohalt üle Reiu jõe Sinti, sealt Torisse, siit üle Tori jõe Vändrasse ja edasi Kaansu kaudu Suure-Jaani.

Et nad ootamata tulevad, leiavad nad küladest rahva kodust, tapavad mehed maha ja ajavad poisikesed ja tüdrukud, nõndasama hobused ja elajad, Lembitu külasse. Siit läksivad kolmandal päeval „vapramad“ üle Paala jõe Nurmegunde, jõudsid sellesama päeva õhtul Järvamaa rajani ja pöörsivad öösi teist korda üle Paala jõe Sakalasse Lembitu kantsi juure tagasi.

Siit selgub 1, et Lembitu küla õhtupool Paala jõge oli; 2, et alles teisel pool Paala jõge Nurmegunde peale hakkas; 3, et ülemineku kohalt Järvamaa rajale mitte palju maad ei olnud, sest rüüstajad käisivad selle maa sügise lühikese päevaga edasi tagasi ära ja põletasivad veel seal juures ja ajasivad vangid ja loomad enestega ühes.

Kõik see sünnib ilusti kokku, kui meie Lembitu küla Suurest-Jaanist otsime, praegusest Lõhavere linnamäest, ülemineku kohta Naveste mõisa alt Naveste jõe üle, kust Järvamaa rajale umbes 12 versta saab, kellega ratsamehed toime võisivad saada.

Ristisõitjate röövkäigu tagajärjel langes 1212 a: rahu- lepingus Sakala kunni Paala jõeni (usque ad fluvium Palam) piiskopi Alberti ja sakslaste väevõimu alla. (XVI, 1).

Pärast sõja uuendamist ja ristisõitjate uute röövkäikude sunnil annavad sakalased 1215 jälle alla ja preestrid Petrus Kakavalde Soomemaalt ja Otto ristivad eestlasi kunni Paala jõeni (usque ad Palam). XIX, 4.

Sügise 1217 katsuvad eestlased uueste sõjaõnne. Lembit kogub sakalased kokku. Harjust ja Läänest, Virust ja Järvast tuleb lisa. 15 päeva ootab Eesti maleva Vene abiväge Sakalas (in Sackala, XXI, 2¹). Et Vene väge ei ilmunud,

1) Sakala aga ulatas ainult Navesti jõeni ja ei mitte Põltsamaa jõeni. Naveste jõest ida poole algas Nurmegunde

küll aga ristosõitjad rutuga lõunast lähenesivad, liiguvad nemad Viljandi poole edasi ja asuvad „metsades“ lahinguks valmis. Seisukoht peab õieti Viljandi ligikonnas olnud olema. Sest juba päevatee Ruhja poole Viljandit seavad endid ka ristosõitjad, kes salakuulajatelt eestlaste liikumise üle kindlaid sõnumid saavad, lahinguritta ja lähevad „ettevaatlikult ja korraldatud“ vaenlaste vastu. Kui õhtu jõuab, saavad nad Viljandi, ilma et vaenlasest midagi näha oleks. Madiksepäeva hommiku vara, 21. septembril 1217, lähevad nad edasi. Ei kesta kaua, siis kargavad „metsadest“ (de silvis) eestlased neile peale. Kuna sakalased Lembitu juhatusel „vapraستی sõdivad ja kaua vastu panevad“, murdub teiste eestlaste võim. Nemad põgenevad ja kisuvad sakalased ühes. Lembit, Vottele, Manivalde ja palju teisi Sakala vanemaid langevad. Veel kord naeratab eestlastel paremal tiival võiduõnn. Nad ajavad liivlased põgenema, aga sakste juureruttavad abiväed otsustavad lahingu oma kasuks. Pärast lahingut läks ristivägi edasi Paala ääre (ad Palam), Lembitu külasse (in villam Lembiti) ja puhkab seal 3 päeva. (XXI, 5).

Hindreku elavale jutustusele lisame veel juure Riimitud kroonika salmid 1382—1390: „Väga hukavate hoopidega tulivad eestlased välja võitlusele: tugev Viljandi kants (maja) ei ole lahinguväljast kaugemal kui üks ja pool penikoormat, kus neil sõdimise isu kadus. Lühikese ajaga jäi neid surnult maha neliteistkümmend sada.“

Järgeldame!

Sakslased tulevad edelast Astijärve poolt. Enne kui Viljandi saavad, teavad nad, et Eesti maleva nii ligidal on, et iga silmapilk päälekippumist on karta. Aga rahulikult saavad nad Viljandi. Kui nad 21. septembril enne koitu katoliku pühaliku hommiku-jumalateenistuse ehk missa on ära pidanud, lähevad nemad Suure-Jaani poole edasi. Umbes 10 versta on ära käidud, kui eelväed kokku puutuvad. Sakalased panevad kaua vastu. Tagaajamisel tapetakse metsades ja soodes 1000 mehe ümber maha ja võetakse 2000 hobust ja muud saaki ära. Näib, et sakslased veel sellesama päeva õhtuks Paala ääre jõuavad ja Lembitu külas ööseks puhkama jäävad.

Lahing ei või nii Põltsamaa jõe ääres olnud olla ega Lembitu küla praeguse Põltsamaa lossi lähidal. Viljandist pääseti sel ajal ainult Suure-Jaani kaudu üle Naveste jõe Võhma ja sealt Pillistvere ehk Kõo kaudu Põltsamaale. Praegust postmaanteed on seda umbes 60 versta. Kui veel meele tule-tame, et vanal ajal tehtud teesid ei olnudki, siis on arusaajal selge, et Saksa vägi Viljandist lendes Põltsamaa jõe ääre ei

võinud saada, kuna pealegi tee peal veel raske lahing oli lüüa ja tagaajamine ka rohkete aega nõudis.

Kui meie Läti Hindreku ja Riimitud kroonika sõnumeid usaldada tohime — ja kahtlusteks ei leia meie vähemat põhja — siis löödi Madiksepäeva lahing Viljandist Suure-Jaani poole minnes. Küsitav on ainult, kas Tallinna postmaantee või Vastemõisa kirikutee ääres. Pabst, Heinrich's von Lettland Livländische Chronik lhk. 230—231 otsib lahinguvälja viimase tee ligidalt Karuse külast endise Ristikiriku lähidalt, Jung, Muinasaja teadus Eestlaste maalt II, 224—225, kinnitab seda omalt poolt. Meile näib see arvamine tõenäolik olevat seda enam, et lahinguväljale, praeguse Vanamõisa talumaa peale hiljem Ristikirik ehitati. Tuttav on, et katoliklased kirikute ja kabelite asemeks pagana-aegeid pühi kohti valisivad, mida rahvas auustas ja kuhu ta ohvrid viis. Katoliklaste kirikupolitika ei hakanud pikalist sõda visade paganuse kommetega, vaid leppis, kui endiseid ohvrid välispidigi uute katoliku pühadele toodi, kui ka sisu vanaviisi paganusest pärit oli. Endise koha auust särasivad nõnda kiired ka uue püha koja peale.

Sõnumed, mis Ristikiriku asutamise- ja hävinemise-loosse puutuvad, on Fr. Amelung hoolega kokku korjanud ja alghal-likad ära tähendanud raamatus „Geschichte der Stadt und Landschaft Fellin“ lhk. 9, 35, 66—67, 86, 122, 124, 133, 159, 162, 168—169.

Et meil Ristikiriku juures vana paganuse ohvrikohaga tegemist on, selgub ohvriviisidest ja visadusest, kellega neid ohvrid uuema ajani, iseäranis 2. mail, püüti toimetada. 1774. aastal olivad nad veel täies joones. A. V. Hupel, Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland I, 156—157 ja III, 317—318 jutustab, et siin 9 päeva pärast Jüripäeva s. o. Ristipäeva aegu õõsi siia talupojad mõlemast soost tuhandete kaupa kokku tulevad, kiriku varemetes tule üles teevad ja tulle ohvriks lõnga, linu, villu, leiba, raha ja muud viskavad. Suure-Jaani kiriku-katsumise-protokollid nimetavad ohvritest ka veel sea-, lamba- ja teiste loomade karvu. Edasi jutustab Hupel, et tule ümber kerjajad istuvad ja lõbu eest hoolitsevad. Tasuks saavad nad ohvritest mõnda omale. Kirikuakende kohta müüri peale pan-nakse kõiksuguseid vahakujusid. Sigimata naesed hüppasivad ihualasti müüride ümber ja otsisivad siit sigimatuse vastu abi. Teised sõivad ja jõivad tule ääres ja kadusivad siis metsa häbitööd tegema. Kõik kirikukatsujate keelud ei mõjunud. Kui viimaks 1777 sillakohus varemed maha käskis lõhkuda, ei julgenud talupojad käsku täita. Viljandi mõisa rentnik von Gernet, kelle maa peal Ristikirik 5 Vanamõisa ehk Rattamaa taluga seisab, pidi ise kirve võtma ja kiriku ümber kasvavad

hiiepuud maha raiuma. Jutud, mis tema ja õpetaja Schnellil surma kohta tänapäevani veel rahvasuus liiguvad, kinnitavad aina koha suurt pühadust meie esivanemate meelest.

Miks Lembit lahinguväljaks just püha hiiekoha valis, ei ole raske mõista. Siin tundis pagan jumalust ligemal olevat ja raskel otsustaval silmapilgul ihkas ta jumaluse abi seda palavamalt. Aga rist oli vägevam kui paganus. Paganus jäi avalikus võitluses alla, aga salaja valitses ta Ristikiriku varjus sadanded aastad edasi.

Suusõnaliste teadete järel kõneleb ümberkaudne rahvas veel praegu, et lahingut, kus Lembit langenud, Vanamõisa kohal peetud. Kuid kahtlaseks jääb, kas need arvamised tõsiste rahvamälestuste järelkaja on, või on nad uuemast kirjandusest, J. Jung'i „Muinasteadusest Eestlaste maalt“ II, 224—225, rahva sekka lagunenud.

W. Reiman.

-line-lõpuga sõnad.

Dr Hurt oma raamatus „Eesti sõnadest -line lõpuga“ (Eestikeeli: -line-lõpulistest Eesti sõnadest) seletab, et -line-lõpuga sõnad alalütlevast käändest olla sündinud, mille külge sidehealiku „i“ abil -ne (purum) liitunud, ning et ainult selkombel sünnitatud -line-sõnad õiged olla. Enam kui võimalik. Võimalik koguni, et -line-sõnad mitte otse alalütlevast ei sündinud, vaid temast soetatud määrasõnadest, nagu: kõhuli — kõhuli+ne, silmili — silmili+ne, põlvili — põlvili+ne j. n. e. Teisiti sünnitatud -line-sõnu nimetab kadunud keeleteadlane õigusega „värdjateks“. Kahjuks on need värdjad, nagu palju teisigi nendesuguseid, meil juba kodanikuõigused kätte saanud, nii et neid peaaegu võimata nüüd keelest välja kangutada. Seda ei ole, minu arvates, vist nii väga vajaagi, sest et nad suuremat segadust keelesse ei toogi, peale ühe ülearuse keeleteadluse (reegli). Siit tuleb aga kõige uuemad -line-sõnad välja arvata. Neid viimaseid peab täiesti ja armuta keelest välja kasima: nad rikuvad kõigiti keeleteadust, nagu alamal näeme.

Siia olgu lisatud, et minu, kui Eestimaa elaniku, arusaamine -line-sõnadest mitmeti Dr Hurti omast lahku läheb. Viimane, kui Tartu-Wõru murrakus sündinud, peab sellest murrakust visalt kinni ja leiab omale Soome keelest. millele see murrak Tallinnamaa omast lähemal, tuge. Meie kirjakeele põhjaks aga on Eestimaa murrak; see käib mitmes asjas oma

ise-rada ning seni, kui see rada teiste murrakute omadest otsekohesem ja siledam, ei peaks kirjakeel teda jätma. Oma lühenduste poolest on meie keel otsema edurada valinud, kui Soome oma. Uuem vool nõuab kõiges lühidust, hõlpsust; ka keeles. Peab tunnistama, et selles mõttes „värdjad“ -line-sõnad meile vast koguni sammuks edu poole on.

Ülemaal nimetatud raamatus jaotab Dr. Hurt -line-sõnad kuude järku :

I. -line-sõnad, mis olemist ehk viibimist selle juures tähendavad, mis algsõna nimetab :

1. veskiline, laadaline, kirikuline, linnaline ja t.
2. häriline, kalaline, heinaline, roheline, seeneline, tööline ja t.
3. asjaline, palgaline, leivaline, päiviline, moonaline ja t.
4. pihiline, sörmiline, suuline, pealine j. t.

Selle liigi sõnad on ikka juba nimesõnad ja näitavad selgesti, et siin mitte iseseisva -line-lõpuga tegemist ei ole, vaid -ne'ga, mis alalütleva käände külge liitunud, sest iga selle liigi sõna mõistet võib selle käändega samati ütelda, nagu : laadaline = laadal olija, käija ; palgaline = palgal (palga peal) teenija ; kalaline = kalal olija, käija j. n. e.

Lõpp -ne liitub siin nii ainsuse, kui ka mitmuse alalütleva külge, ning viimane kannab alati lühendatud kuju, nagu : päivil+i+ne (päevadeline asemel), seenel+i+ne, marjul+i+ne j. n. e.

II. -line-sõnad, mis seda kellegi või millegi omanduseks või küljes ütlevad olema, mis algsõna nimetab, nagu : emaline, isaline, lapseline ja lapsiline, silmaline ja silmiline, leivaline, kingaline ja kingeline, sukaline ja sukeline, liikmeline, nimeiline j. n. e.

Selle jao sõnade kohta tähendab Dr. Hurt õieti, et nad oma tähendusega esimestest mitte kaugel ei seisa. Tallinna maal tarvitatakse selle liigi asemel väga sagedasti kaasaütlevat käänet : kahe lapsega ema, ühe silmaga mees j. n. e. Palju selle jao sõnu, kui nende järel nimesõna ei ole, saavad I. jao sõnade tähenduse (nimesõnadeks), nagu : leivaline aasta = aasta, mil leiba küll, ja leivaline tuleb juba = leival olija (kostiline) tuleb juba . . .

III. -line-sõnad, mis kuskil sellest määratud mõõdu sees olema või sisse mahtuma ütlevad, mis algsõna nimetab :

1. määratud mõõdud : vakaline, kapaline, matiline, toobiline, tolliline, küündraline, aastaline, päevaline j. t.
2. pealiskaudsed mõõdud : kotiline, haluline, rusikaline j. t.

3. arvud : üheline, kaheline, kümneline, pooleline, kahekolmandikuline j. t.

Selle jao-line-sõnad, peab ütlema, on Eestimaal peaaegu täiesti võõrad. Seda tunnistab ka Dr. Hurt isegi. Nende asemel tarvitatakse ikka -ne lõppu: küündrane laius, vakane kott, aastane laps, ühepäevane töö (ka: ühe päeva töö), viiekotine (ka: viie koti) koorem, rublane raha, kümnene paber, poolteise-toobine kaus jne. Ainult siis, kui nimesõna ära jäetakse, s. o. kui sõna ise nimesõnaks saab, üteldakse: viieline, kümneline... sedagi olen ainult arvude kohta kuulnud. Olgugi, et selle jao -line-sõnad I. ja II. jao omadest tähenduse poolest väga kaugel ei seisa, siiski arvan, et siin kirjakeeles kohasem oleks -nelõppu tarvitada; muidu saaks hulk sõnu kaks-kolm tähendust, mida edule püüdev keel enesele ei tohiks lubada. Nii tähendaks „päevaline“: 1) seda, kel päev on (II. jao järele), 2) seda, kellesse päev sisse mahub ehk päev vana, (III. jao järele) 3) seda, kes üheks päevaks palgatud (I. jao järele); leivaline — 1) leival olijat, 2) kel leib on, 3) kellesse (millesse) leib mahub jne. Mõttepeensuse vahe, millest Dr. Hurt lisamärgis kõneleb, ei kaalu seda mõttevassingut üles; pealegi, et meil peensuse äratähendamiseks teisi sõnu olemas on, nagu „umbes“: „umbes kahekümnene“ ja „kahekümnene“ vahel on ju küllalt selge vahe.

IV. -line-sõnad, mis asja või isiku omadust või iseloomu tähendavad, sedamööda, mis algsõna nimetab:

1. sõbraline, orjaline, paganaline, rähniline, murdeline j. t.
2. sepiline, virmaline.

Selle jao -line-sõnade kohta oleks ütelda, et esimese numbri alused -lik-lõpuga õigemad on, sest muidu oleks neil kaks täiesti vastakuti tähendust: sõbraline 1) see, kellel sõber on ja 2) kes sõbra-loomuline on: orjaline 1) kel ori on ja 2) kel orja meel on jne. Tallinnamaalased ütlevad ikka mitte „sõbraline olek“, vaid „sõbralik olek“; mitte: orjaline meel, paganaline toorus, murdeline kõnekäänak jne., vaid: orjalik meel, paganlik toorus, murdelik kõnekäänak... Tarvitatakse rahva seas ka omastavat käänet: orjameel, murdevahe jne. Selkorral tuleb neid sõnu kokku kirjutada, sest et siin kaks sõna üht mõistet ütlevad.

Teise numbri alused aga kannavad ikka teist kuju, nagu: „sepiline“ asemel „sepis“, siis: virmalised, suulised, päitsed, pealised jne.

V. -line-sõnad, mis seda olu ehk järke tähendavad, mille sees isik või asi algsõna põhja peal ajuti olemas leitakse: jalaline, jaluline, varjuline, särgiväeline, esiotsaline, kahevahe-line, silmapilguline, nutuline, leinaline, piinaline, tormiline j. t.

Selle jao kohta peab ütlema, et teda (vähemalt Tallinnamaal) sugugi ei tunta. Nii ei ole ma kordagi elus kuulnud ütlema: „tõbine on jaluline“ või „jaluline tõbine“, vaid: tõbine

on jalul, jalul tõbine; mitte „esiotsaline töö“, vaid „esiotsne ehk esiotsa töö“: mitte „silmapilguline tuju“, vaid „silmapilkne, silmapilklik, silmapilgu tuju jne.

Teised sõnad, nagu: varjuline, särgiväeline, kahevaheline jne. käivad oma tähendusega täiesti I. ja II. jao -line-sõnade hulka: varjuline - varjul olev, särgiväeline - särgiväel olev, kahevaheline - kahe vahel olev jne. Kolmandate asemel nagu: tormiline, vihmaline, nutuline j. t. tarvitatakse Eestimaal: tormine, vihmane, nutune jne. Kui neid aga -line lõpuga ütelda, siis käivad nad I. jao sõnade hulka.

VI. -line-sõnad, mis algsõna tähendust või sisu vähendavad: araline, väheline, peeneline, nooreline, kõhnaline, pahaline j. t.

Tallinnamaalased neid sõnu sugugi ei tunne. Asja tähenduse või sisu vähendamiseks aga tarvitatakse teisi lõppusid: 1) -ne ja -ke ehk -kene (paha-ne, arg-ne, peeni-kene, kõhna-kene...), 2) -kas (rohek a s, sina-kas, rutu-kas), 3) -jas (peen-jas, võik-jas, must-jas), 4) -ldane (vähe-ldane, pika-ldane), 5) -lane (väik-lane, arg-lane, peen-lane), 6) -lik (argli k). Lisatakse omadusesõnadele ka sõnad: „võitu, ohtu“ juure (mustavõitu, aravõitu; nooreohtu, meheohtu...)

Selkombel, Tallinnamaa murdest kinnihoides, jäi meil Dr. Hurti kuuest -line-sõnade salgast ainult kaks järele:

I. -line-sõnad, mis (ajutist) olemist ehk viibimist selle juures ütlevad, mis algsõna tähendab:

1. linnaline, laadaline, reheline, heinaline, marjuline, pulmaline j. t.

2. sõrmiline, virmaline, üheline, kaheline, viieline j. t.

Need on ikka ja alati nimesõnad ja sünnivad nimesõnadest ja arvesõnadest.

II. -line-sõnad, mis seda kellegi või millegi omanduseks või omaduseks või külge ütlevad, mis algsõna tähendab.

1. auguline ja augeline, usuline, vaimuline, vöödiline, nimeline, roheline, liikmeline, lapiline j. t.

2. lapseline, varjuline, kahevaheline, rutuline j. t.

Need on ikka omadusesõnad ja sünnivad nimesõnadest.

Mõlema salga sõnad sünnivad selkomkel, et lõpp -ne ainsuse või mitmuse alalütleva käände külge liithääliku -i- abil liitub.

Nende ja uuemate -line-sõnade vahe on see, et viimastes -line, kui iseseisev lõpp, otse ainsuse nimetava külge liitub. Oma tähenduse poolest on nad II. jao -line-sõnadega ühed.

Nende võõriti sündimist võib vast sellega seletada, et meie keelesse tung tuli sõnu lühendada, nagu seda kõige rohkem süda-Eestimaal tunda, kust need sõnad vist pärit ongi. Võib ka olla, et -lik-lõpu liitumise viis omalt poolt segaduse

sünnitas, nagu -line liitumine nähtavalt jällegi -lik liitumise peale on mõjunud. Niisugused sõnad on: metsline, künkline, aukline, koopline, konarline, mättine j. t.

Kõige uuemad -line-sõnad, nagu: kodanline, riikline, inimline, teadusline, majandusline, kirikline j. t. on väga õnnetult soetatud: 1) sellepolest, et neile eelmiste viisil valesti lõpp külge liidetud ja 2), et neil kõigi teiste -line-sõnade vastu just pea peale pööratud tähendus antud. Võrreldagu: „lapseline ema“ ja „kodanline kohus“, „tribuline riie“ ja „majandusline kitsikus jne.

Esimesed, nagu ülemal näidatud, ütlevad seda, mille nime külge -line liitunud, kellegi omaduseks või omanduseks, teised aga — midagi selle omanduseks või omaduseks, kelle (mille) nime külge -line liidetud. Niisugust kaht täiesti vastupidist tähendust ei või -line anda, ei või ka haritud keel sallida. Eestimaa murrak tarvitab siin lõppu -lik: inimlik nõrkus, jumalalik (õigem: jumallik) täius, kiriklik mõju, majanduslik kitsikus, teaduslik töö, kodanlik kohus, keelelik viga jne.

-lik-lõpulised sõnad.

Dr. Hurt, nagu acad. Wiedemanngi, ütleb -lik ja -line-lõppusid sõnadele väga ligidased tähendused andma. See on täiesti võimata. Kuigi nad mõlemad omadust, iseloomu, olu ehk järke ütlevad, siiski ei saa neile kuidagi üksteisele ligidast tähendust anda. Nagu ülemal näidatud, ütleb -line, kui omadusesõna, seda, mille nime külge ta liitub, kellegi (millegi) omaduseks, omanduseks, külge, -lik aga just ümberpöörduvalt: kedagi (midagi) selle omanduseks, omaduseks, külge, kelle (mille) nime külge ta liitub, nagu ülemal juba näidatud, või tema sarnaseks. või temasse puutuvaks, nagu: lapselik inimene (kuna „lapseline inimene“ hoopis teist tähendab), jumalik välimus j. t.

Nii peaks siis üteldama: mitte „isaline“, vaid „isalik“ arm; mitte „inimline“, vaid „inimlik“ mõistus; mitte „kodanline“, vaid „kodanlik“ õigus jne., sest et siin mitte „armu isast“, vaid „isa armust“; mitte „mõistuse inimesest“, vaid „inimese mõistusest“; mitte „õiguse kodanikust“, vaid „kodaniku õigusest“ jutt on.

Arvatavasti liideti -lik esiotsa ainult tegusõnade juure külge, et nendest omadusesõnu soetada, nagu: eks-i-ma — eks-lik, võt-ma — võtlik, põlgama — põlglik, hoidma — hoidlik, kartma — kartlik, näitama — näitlik jne. Siin on Dr. Hurtil täiesti õigus: tegusõnadest sünnitatud -lik-sõnad ütlevad kellelgi või millelgi seda olema, mis tegusõna tähendab, nagu: kartlik inimene—inimene, kes kardab, kel kartus on; ekslik

vaade—vaade, mis eksituse peale põhjendatud jne. Need -lik-sõnad on -line-omadele küll kaudselt lähedased.

Peale tegusõnade juure on -lik pärastpoole aga ka nime- ja mõne omadusesõna külge liituma hakanud, nagu: apostlik, jumalik, inimlik, isalik, emalik, pojalik, vennalik, õelik, usulik, kiriklik, metslik, valelik, arglik, kurblik jne. Pealegi liitub ta nii sõna juure, kui ka nimetava ja omastava käänete külge, nagu näitustest näha, ning selle juures ei muutu ta tähendus, s. o. ütleb ikka midagi või kedagi selle omanduseks, omaduseks, külge või sellesse puutuvaks, mille või kelle nimetuse külge ta liitub. Siin olgu tähendatud, et sagedasti -lik-lõpu asemel omastavat tarvitatakse. Minu arusaamise järele on neil väike mõistevahe ja nimelt: -lik annab mõistele laiema, omastav kääne kitsama mõiste. Nii mõistan ma, et „isa arm“ teatud isa armu, „isalik arm“ aga üleüldist isadele omast armu tähendab. Samati: „usu“ sõda kannab eneses mõtet, et usk sõdib, kuna „usklik“ sõda — sõda usu pärast, usu eest või ususse puutuv on jne.

Miks liitub -lik nimesõnade külge mitmel viisil, ilma et tähendust muudaks? Põhjuseks on vast: 1) v a h e t e g e m i n e nime- ja tegusõnadest soetatud -lik-sõnade vahel, nagu: usklik — tegusõnast „uskuma“ ja usulik — nimesõnast „usk-usu“; võtlik — sõnast „võtma“ ja võttelik — sõnast „võte“, vaatlik — vaatama ja vaatelik — vaade jne. 2) sõnade kõlavus ja kergem väljaütlemine, nagu: lapslik, õnnlik, keelk jne. asemel: lapselik, õnnelik, keelelik; ning 3) -line-lõpu mõjul: sugulik, asjalik, ajalik, loolik j. t.

On ka mõni sõna, nagu „vaimlik (toit)“ ja „vaimulik (seisus)“, olemas, milledele -lik kahesugune liitumine ka kaks mõistet annab.

Kõige kohasem ja lühedam oleks, minu arvates, -lik-lõppu alati nimetava või koguni sõna juure külge liita, nagu: seaduslik, teaduslik, riiklik, vanemlik, kodanlik, metslik jne. Siit tuleks välja arvata: 1) tegusõnadest soetatavad, nagu: usklik, petlik, võtlik, ekslik, kartlik, muutlik, heitlik... 2) need, mis tegusõnade tüvega ühenäolistest nimesõnadest soetatakse, nagu: hinglik ja hingelik, usklik ja usulik, arvlik ja arvulik, pekslik ja peksulik, petlik ja petulik... 3) need, millede kõla raske või inetu oleks, nagu: „õnnlik“ asemel „õnnelik“, „lapsik“ asemel „lapselik“ j. t. ning 4) mõtte teisendamiseks, nagu: vaimlik ja vaimulik.

-lik on küll võhik meie keeles, kuid keelele hästi kohane ja tarvilik; pealegi Eestimaal täiesti omane.

8. nov. 1907 a.

Ansomardi.

Hans ja vanapagan.

M. J. Eisen.

Vanapagan.

Ennemuistsete juttude peale vaadates näeme eneste ees nagu määratumat metsa, kus iga puu üht juttu tähendab. Ses metsas valitseb võitmata väega vanapagan. Näitab, nagu ei võiks ennemuistne jutt ilma vanapaganata peaaegu sugugi elada. Võib olla, et eksin, aga ma tahaksin hea meelega tunnistada, et iga teine jutt vanapaganaga enam ehk vähem tegemist teeb. Ilmuksivad kõik meie vanapagana jutud üheskoos, saaks neist vististi Setukeste laulude suurused kõited.

Nagu kameleon karva, nii vahetab vanapagan juttude tuhandetes oma loomu. Korra ilmub ta päris põrgu peremehena, sarved peas, saba taga, hobuse ehk kitse jalad all, keha karune, ajab suust ja sõõrmist tuld ja suitsu välja, korra jälle mustana vanamehena, priskena poisina, nägusana tütarlapsena. Lühedalt, vahel astub ta meesterahvana, vahel naisterahvana, vahel vanana, vahel noorena platsi. Siiski tihti kuuleme juhtumisi, mil vanapagan ära ei põlga loomaks, linnuks ehk kalaks hakata ehk koguni asjana inimese teele astuda. Läheb õieti teravat silma tarvis, et moondatud vanapaganat ära tunda. Ülepea ei leidu ühtki olemist ega asja peale ristikuju, kelleks vanapagan ennast ei moondaks. Kõik need vanapagana moondamised sünnivad alati selle sihiga: inimest petta ja oma küüsi ahvatlema. Vanapagan ei taha ainult, et inimene teda oma eluajal teeniks, vanapagan nõuab pärast surma inimese hingegi enesele. Mõned jutud teevad teda koguni verejäänuliseks. Mitte ainult et ta enesele kolm tilka verd nõuab ja verega hinge pärib; mõni jutt laseb teda inimesele koguni päris tiigri loomu avaldada. Nagu tiiger inimesega ümber käib, käib vanapagan. Ei ime siis, et vanapaganat kui kõige hirksamat vaenlast kardetakse. Ei ime siis, et ta jutud külmavärinad peale ajavad.

Missugusid inimesekssaamise moondusi vanapagan enesega ka ette võtku, ühest tükist võib terane tähelepanija teda ometi ära tunda, nimelt sarvedest. Astugu vanapagan ka toreda herra näol platsi ehk peenikese preili moodu ehk kudas tahtku, sarvedest ta ikka lahti ei saa, need jäävad ta pea külge. Kahanegu need ka kas veerand tolli pikkuseks kokku, üsnad ometi ära ei kao, tehku vanapagan, mis tehku. Kes siis hästi vanapagana ligi pääseb ja ta pead võib teravalt tähele panna, sellele puutuvad sarve otsakesed alati silma. Need

sarve märgid annavad vanapagana iga kord ära, nii kaua kui vanapagan inimesena ilmub. Moondab ta ennast muuks olemiseks ehk asjaks, kaovad talt need tundemärgid.

Hansu vanapagan.

Ennemalt nimetasin, et vanapagana jutud mõne korra kül mavärinad peale ajavad. Ei kõik. Leidub niisugusidki, mis kuuljat naerma panevad. Leidub niisugusidki, mis hea meelega kuuldakse. Naeru sünnitavad need ennemuistsed jutud, mis vanapaganaga üheskoos Hansu või Kavala-Hansu, nagu tihti ka öeldakse, ette toovad. Seda vanapaganat võiksime „H a n s u v a n a p a g a n a k s“ nimetada. Jutud, mis Hansu ja vanapagana ühel ajal jutu tegelasteks teevad, näitavad vanapaganat hoopis teistsugu valguses, maalivad temast meile üleüldisest vanapagana juttude pildist koguni lahku minevat pilti. See viimane pilt kujutab meile vanapaganat, kellel saba ja sarved ja karune keha puuduvad. See vanapagan ei aja suust suitsu ega tuld välja. See vanapagan ilmub inimesena, samasugusena, nagu muud inimesed. Ei ometi täiesti. Küll ei nimeta ennemuistsed jutud teda kuusekõrguseks, siiski nähakse ta muist inimestest nii ütelda „pea jao pikem“ olevat. Ma ütlen neid sõnu ainult piltlikult, ei tollipulgaga mõõtmise mõttes. Oma olemise ja tegude poolest tuletab see vanapagan elavalt Kalevipoega meele. Sööb kas teo leibu korraga ära nagu Kalevipoeg, kannab koormakaupa laude ja palkisid seljas nagu Kalevipoeg. Joomise poolest lööb kas Kalevipojagi üle: tühendab vaadid nagu kannud ja tahaks koguni jõge tühjaks juua.

Hansu vanapagan ei tule põrgust ega lähe põrgu, ei tee põrguga ülepea midagi tegemist, ei tunnegi, nii ütelda, põrgut. Ta asub maa peal nagu kõik inimesed. Ainult ta elukohta ei tunne ennemuistsed jutud õieti. Üks jutt määrab küll vanapagana elukohaks Matsi järveäärese, aga ei kuuluta selgemalt ometi, kust seda Matsi järve leida. Veel kuuleme, et vanapagan Võrtsjärve ääres, Sikuti järve ääres, jah koguni Pihkvas käinud, aga kus kohas ta suuremat jagu elupäivi mööda saatnud, see jääb meile hämaraks. Muidu aga selgub juttudest, et vanapagan suure maa peremees, just nagu mõisnik olnud. Tal oli elumaja, aidad, laudad, saunad, rehed, keldrid, küünid, kuurid, lühedalt kõik ehitused, mis suure maa pidaja tarvitab. Meile kõneldakse ka Hansu vanapagana põldudest ja karjamaast, niitudest ja koplitest, võsastikust ja metsadest. Nagu suure maa peremees kunagi peab Hansu vanapagan hulga hobusid ja härgi, lehma ja lambaid, sigu ja isegi kitsesid; kassid ja koerad olgu rääkimata.

Suur majandus nõuab palju töötajaid. Vanapagan tuleb aga oma perega toime. Ta peresse kuuluvad: naine, vanaeit, pojad, tütreid. Kui palju tal poegi ja tütreid olemas, selle kohta me selget aru ei saa. Muist poegi ja tütreid tuleb täiskasvanud inimesteks lugeda, muist aga on veel üsna väiksed. Pojad ja tütreid avaldavad umbes niisamasugust jõudu kui vanapagan. Selle jõuu pärast jaksavad nad kõiki töösid üksi ära teha. Alles hiljemini võtab vanapagan Hansu enesele sulaseks. Vanapagana naine, näe, kardab naabrite naeru. Naabrid peavad enestel sulasid; naabrid võiksid arvata, et vanapagan kas ihnsuse ehk vaesuse pärast sulast ei taha pidada. Vanapagan ei taha aga naabrite ees ei ihnsa ega vaese kirjas seista. Siin põhjus, miks ta enesele sulase palkab, kui ka tarvidus sulast ei nõua. Kui rängalt ta maailma meele järele olla püüdmise pärast sulase palkamise eest peab maksma, seda saab ta alles pärast näha. Oleks ta sulase tegusid ette teadnud, ei ta oleks iialgi enesele sulast palganud.

Loomu poolest on Hansu vanapagan koguni hea südamega. Ei igatse ühegi hinge ega taha kellegi verd. Ei võrguta kedagi oma teenistusesse. Hansu kaupleb küll ennast teenima, aga palga eest. Ei meile kõnelda, et vanapagan kellegile kurja ehk ülekohut teinud. Tõsi on, Hansule püüab vanapagan küll kurja teha, aga seks on tal omad põhjused. Hans on talle sada korda enne paha teinud, mis ime siis, kui vanapagan viimaks kurja katsub kurjaga kätte maksta. Ülepea tuletab Hansu vanapagana loomus elavalt laplase loomust meele: „noli me tangere“, ära puudu minusse. Vanapagan armastab ise rahu ja jätab teisigi rahule.

Lühidalt: kõik, mis me Hansu vanapaganast kuuleme, kuulutab meile selgesti, et sel vanapaganal teiste juttude vanapaganaga midagi tegemist ei ole. Hansu vanapagan seisab muidest vanapaganatest kaugel nagu kuu maailmast. Jah, me peame veel sammu edasi astuma ja ütleva: Hansu vanapaganat ei tohi me vanapaganaks arvatagi.

Mis tähendab vanapagan?

Heal lapsel mõnda nime! ütleb rahvasuu. Aga niisamasuguse õigusega võime juure lisada: pahal lapsel palju nimesid. Rahvas ei armasta paha olemist paha nimega nimetada, vaid otsib pahale paremat, s. o. armsamat nime. Parema nime andmisega või paha ilusama nime nimetamisega tahab rahvas nagu paha lepitada, oma nõusse meelitada, korda saata, et paha olemine paha ei teeks. Mõtelgem näituseks hundi peale. Harva nimetab rahvas hunti pärisnimega. Pärisnime asemel

annab rahvas talle mõnda kümment ilusamat nime; pea on ta võsavillem, pea pühajüri kutsikas, pea kriimsilm, pea pajuvasikas, pea muu nimeline. Sedasama peame kuradi, saatana kohta ütleva. Uuemal ajal hüütakse teda ta pärisnimega heal meelel appi Vanemal ajal ei tahetud, kui saatanast tarvis oli kõneleda, teda ta pärisnimega nimetada. Ikka anti talle mõni muu, ilusam nimi. Tavalisesti kutsuti teda v a n a p a g a n a k s.

Alguses ei tähendanud sõna vanapagan sugugi kurja vaimu, vaid ainult elatanud p a g a n a t, vana inimest, kes ristiusku ei kuulunud. Siin ei või tähendamata jätta, et „vana“ sõna rahva suus kahes tähenduses tarvitatakse.

Esimene tähendus on elatanud, uue vastand, teine tähendus aga päris, täielik, õige. Nii näituseks öeldakse: vana meister. Siin ei tähenda omadusesõna vana sugugi meistri iga, vaid ainult meistri osavust. Vana meister tähendab siis sedasama, mis õige, päris, täielik meister. Teisel juhtumisel aga, mil meister aastate poolest rikas, tähendab vana meister muidugi elatanud meistrit. Ehk teine näitus: vana varas. Vana varas ei tähenda ikka sugugi varga iga, vaid tihti ainult varga osavust. Vana varas oleks teise sõnaga viimasel korral sedasama, mis päris varas, õige varas, täielik varas, meister varas. Vanapagan ei tähenda seega ainult aastate poolest vana, elatanud paganat, vaid laiemas tähenduses paganat, keda nii ütelda pärispaganaks, püstipaganaks tuleb arvata.

Aja jooksul muutis sõna „pagangi“ tähenduse, või õigem, päristähenduse kõrval hakati seda sõna laiemas tähenduses tarvitama. Nagu tuttav, on sõna „pagan“ Ladina keelest laenatud. Roomlaste „paganus“ tähendas maameest, talumeest. Linnadesse tungis ristiusk varemini, maarahvas jäi ristiusust kauemini puutumata. Üleüldse seisis maarahvas, talurahvas hariduse poolest madalamal järjel kui linnarahvas. Üle öla vaatas linnarahvas paganuste ehk maarahva peale. Aegamööda tungis ristiusk linnadest maale, osa maarahvastki võttis ristiusu vastu. Paganateks hüüti neid aga edasi, kes ristiusu liikmeteks ei hakanud. Selles tähenduses laenas aja jooksul meiegi rahvas enesele „pagana“ sõna.

Ristiusu kuulutajad õpetasivad meie esivanemaid ristiiinimeste ja paganate vahel vahet tegema. Esivanemad õppisivad pagana sõna tarvitama. Ristiusku heitnud esivanemad hakkasivad endisesse usku jääjaid paganateks hüüdma. Ei tahtnud mõne isiku kallal preestrite katsed ristiusku pöörmises mõjuda, anti niisugusele isikule pärispagan, vanapagan nimeks. Hiljemini kadus paganus meie maalt täiesti, ristiusu lipp pääsis igal pool lehvima. Paganaid ei leitud enam. Paganaks,

pärispaganaks, vanapaganaks hakati põrgu peremeest hüüdma, kes ju ristiusku vasta ei võtnud. Sõna sai siis pika peale ühenduses omadusesõnaga „vana“ enesele teise tähenduse, sai kurjavaimu, saatana nimeks.

Minu oletamise järele ei tähenda Hansu vanapagan vanapaganat sõna laiemas, vaid kitsamas tähenduses. Hansu vanapagan ei oleks siis sugugi kurivaim, saatana, vaid ainult päris pagan, tõsine pagan, täielik pagan, isik, kes paganusele igapidi truuks jäänud. Selle oletamisega julgeme seda paremini platsi astuda, et, nagu eel pool näinud oleme, Hansu vanapagana elust ja olust saatana tundemärgid puuduvad. Sel põhjusel tohime usaldada Hansu vanapaganat muude vanapaganate, siis kurjadevaimude või saatana nimekirjast maha kustutada. Me loodame, et eelpool nimetatud põhjused Hansu vanapaganaga mitte Moora mehe pesu ette võtnud, vaid et selle pesuga Moora mees tõesti oma mustuse kaotada tohiks.

Vastavaidlemised.

Ennemalt nimetasime juba, et kui ka Hansu vanapagan hea südamega, ta viimaks ometigi Hansu ära püüab tappa. Vabanduseks kuulsime, et Hansu vanapagan alles siis mõrtsuka mõtte peale tuleb, kui Hans talle otsata palju kurja teinud, nimelt ta varanduse riisunud, ta lapsed tapnud. Püüd Hansu tappa ei tohiks seega Hansu vanapaganat veel milgi kombel kurjaksvaimuks tembeldada. Hansu vanapagana juttude hulgast leiame siiski näpunäiteid, mis meile tuge annavad vanapaganat kurjaksvaimuks pidada. Üleüldistest vanapagana juttudest kuuleme, et õige vanapagan hea meelega püüab ristiinimeste lapsi oma lapse vastu ära vahetada. Niisamasugust lugu kõneldakse meile Hansu vanapaganastki. See lapse vahetuse lugu tahaks tunnistada, et Moora mees pesemise peale vaatamata ikka Moora meheks jääb. Siiski minu meelest näitab, et lapse vahetuse lugu esiotsa sugugi Hansu vanapagana süüregistrisse ei kuulunud. See lapse vahetuse lugu on üleüldiste vanapagana juttude parvest võetud ja Hansu vanapaganale juure lisatud. Muude Hansu vanapagana juttude põhjusel võime oletada, et lapse vahetus mujalt alles hiljemini neile juttudele lisaks tulnud ehk veel parem, et Hansu nimi tõsise vanapagana lapse vahetamise loo sekka segatud.

Juttude ärasegamisest teineteisega annab järve kinnipanemise lugu mõnusat tunnistust. Selle jutu järele peaks vanapagan oma naisega ja lastega koguni järves asuma. Seda järve kinnipanemise lugu tuleb aga Kalevipoja teisendiks arvata. Kalevipoja kümnes lugu esitab meile vete vaimu, kes järve

kinnipanemist kardab. Siin astub vete vaimu asemele aga Hansu vanapagan. Rahvaluule ei pane päris kurjavaimugi vette asuma. Vette kipub päris vanapagan ise, kui vaenlased ta kannul. Veep viibib ta seni, kuni hädaoht möödas. Siis otsib jälle kuival maal enesele aset. Vette võib Hansu vanapagan minu poolest kas välgu ehk hundi eest karata, aga see vette kargamine ei tunnista midagi muud, kui et tagakiusatav sealt varju otsib, kust seda arvab leidvat.

Raskem on vanapagana huntide ja pikse kartust ära seletada, kui Hansu vanapaganat vanapagana auust lahti tahame lasta. Huntide ja pikse kartus on ju kurjade vaimude tundemärk. Ma mõtlen, vähe selgitust leiame, kui ütleme: huntide karja kardab pagangi, olgu ta ka kui suure jõuga. Niisama võiks pagangi pikse noolt karta. Kümne Kalevi jõudki ei jõuaks meest pikse noolte eest kaitsta ega takistada, et need inimest surnuks ei lööks. Teiselt poolt võime jälle oletada, et huntide ja pikse noolte kartus üleüldistest vanapagana juttudest kaabakana Hansu vanapaganale lisaks tulnud.

Teistest juttudest on Hansule hobune, laudlina ja nui laenatud. Küll kõneleb lugu, et vanapagan Hansule hobuse, laudlina ja nui annud. Aga kogu see jutt on rahvavaheline jutt. Rahvavahelises jutus, kus hobune, laudlina ja nui ette tulevad, puudub Hans täiesti. Meie rahvasuu esitab aga vahel lugu nii, nagu oleks vanapagan hobuse, laudlina ja nui Hansule annud. Ma ütlen vahel, sest mõnda teisendit ilmub, mis Hansule midagi neist kolmest ei anna, vaid koguni tundmata isiku nende omanikuks teeb, just nagu rahvavaheline juttki. Kogu Hansu ja vanapagana lugu kõneleb oma sisuga niisuguse kingituse vasta. Kuidas peaks Hans, kes oma peremehele iga päev kurja teinud ja peremehe lapsed tapnud, nüüd korraga niisugused kingitused saama, mis soomlaste „sammo“ sarnased? Ei, vanapagan pole neid kingitusi annud ega Hans neid saanud. Need on mujalt kaabakana Hansu vanapagana juttude sekka pugenud.

Hansu vanapagana moondamise lugu tahaks Hansu peremeest ometigi kurjaksvaimuks tembeldada. Ühe jutu järele käinud vanapagan Hansu ühte lugu sepipajas kiusamas. Hans mõtlema, kudas kiusajast lahti pääseks. Ahvatlenud kiusajat karpi pugema. Kiusaja kahanenud ja kahanenud ja pugenudki karpi. Hans karp kinni ja tulde. Tagunud karbi pihuks ja vanapagana surnuks. See jutt näitab, et Hans vanapagana teenistuses ei seisnud. Sest jutust leiame rahvasuus mõnda teisendit. Suur hulk teisendid teavad aga, et päris vanapagan, siis kurivaim seppa sepapajas kiusamas käinud ja sepp kurjavaimu tapnud. Sepp ei kannu teisendites sugugi Hansu nime.

Siin leidub aga teisend, kus Hans sepa ametisse hakkab. Tööpoolest on sepa kiusamise lugu jälle üleüldistest kurjavaimu juttudest Hansule ehteks juure punutud.

Sedasama viisi on Hans jutu sisse segatud, mille järele vanapagan lapsed hoosteks moondab ja Hansu nendega kas sõitma ehk metsa puid tooma laseb minna. Niisama on Hans karjaskäimise jutu ja veel mõne muu jutu sisse segatud, kus tema ega ta peremehe koht ei ole. Kõigis niisugustes juttudes ei ilmu vanapagan Hansu vanapaganana, vaid kurjavaimuna, kellega Hans kudagi viisi ühendusesse seatud. Jutustades lisas üks ehk teine jutustaja vanapagana, s. o. kurjavaimu juttudele Hansu nime juure. Sedaviisi luuletati Hansu peremehele mõnda tegu, kellega peremehel midagi tegemist polnud. Mõni üksik teisend võib Hansu vanapagana küll kõige koledamaks kurjaksvaimuks moondada, talle sarved pähä ja saba taha luua, teda inimeste liha süüa ja muud saatana tööd talitada lasta, aga nende üksikute teisendite tähendusi ei maksa pike-malt tähele panna. Sest üksikud teisendid võivad vahel vanapagana ingliks maalida, Hansu ta pojaks, võivad võimata lood võimalikuks teha, võivad iga ennemuistse jutu Hansu jutusse segada. Aga üksik, aruldane teisend ei või otsust anda, vaid juttude enamuse loomus.

Kärbime puhastuse tules kõik võõrad ained Hansu vanapagana juttudest maha, siis näeme, et kurivaim kaob ja asemele ainult tavaline pagan, minu poolest pärispagan jääb. Kõigi kärpimiste pikem seletamine ja põhjendamine viiks meid liig kaugele. Lühidalt: arvustuse puhastuse tulest tuleb Hansu peremees inimese — pagana — näol välja.

Hiiu.

Hansu vanapaganat inimeseks nimetades ei tohi me teda ometi tavaliseks inimeseks arvata. Selle vasta räägivad ta teod. Vesikivi peab ta sõrmuseks ja veeretab sõrme otsas nagu luua võru. Viskab kivi nii kõrgesse taeva alla, et kivi alles tunni pärast tagasi langeb. Suhu lastud püssi laeng paneb mehe ainult natuke läkatama. Kuuski kisub ta juurtega maast nagu kanepid, veab suure kuuse vastuoksa koju, raiub ühe hoobiga päratu kuuse maha, võtab kolm tsetverti otre selga, lõhub poole söömavahega 100 sülda puid ära. Kes loeb kõiki ta Kalevipoja sarnasid tegusid üles. Kõik need teod annavad Hansu vanapagana otsata jõuust tunnistust. Sarnasid jõumehi, nagu Kalev ja Hansu vanapagan, nimetati vanal ajal h i i u d e k s. Laskime Hansu vanapagana „vanapagana“ ametist lahti, s. o. kustutasime ta kurjavaimude kirjast maha, ega või me teda

tavaliseks inimeseks kõige ta inimliku elu ja olu peale vaadates ometi mitte pidada, ei jää meil muud nõuu üle, kui teda hiiuks tunnistada. Hiiu loomuga passib Hansu vanapagana loom täiesti ühte.

Nagu Rannapuurat tagaajavale Peipale õun teele ette visati ja õunast kõrge raudkivi kasvas, nii kasvab meilegi ühest teisendist nagu teele kõrge mägi ette, kust meil raske üle pääseda. Üks teisend teatab, et Hansu vanapagan suuruse poolest täiesti enese suurust sulast otsinud ja Hansu leidnud niisuguse olevat. Seega peaksime Hansugi hiiuks arvama. Niisugusel oletamisel puudub ometi alus. Me pääsime sest Rannapuura kõrgest mäest Peipa moodi ometi üle, kui tähele paneme, et muud teisendid tingimist ei tunne, et sulane täiesti peremehe suurune peaks olema. Võimalik, et niisugune tingimine teisesse alles hiljemal ajal juure lisatud, niisama nagu teine teisendite tingimine, kelle järele peremees ega sulane teineteisele oma viha avaldada ei tohtinud. Viha või meelepaha avaldamine pidi teisele poolele kohe võidu meelepaha avaldaja üle andma. Suurem jagu teisendid ei tunne ometi Hansu ja ta peremehe vahel tehtud kaubas meelepaha avalduse tingimist. Kõigist juttudest selgub, et Hansu täiesti tavaliseks inimeseks tuleb arvata.

Meie hiiud on ammu ära kadunud, õigem ütelda, rahvas neid ammu ära unustanud. Hiiud ilmuvad tavalisest hea loomuga isikutena. Maailma ja ta olu tunnevad nad koguni vähe. Vähemalt peavad nad maailma paremaks kui ta on. Kus hiiud arvavad headust eest leida, seal astub kurjus neile vastu ja lööb neile raskeid haavu. Liig suur jumalate ehk inimeste usaldus saadab neid tavalisest hukatusesse. See nähtus paistab meile võõramaa hiiudest silma, paistab ka Hansu vanapaganast.

Rahvas tegi hiiudest aja jooksul vanapaganad. Ülepea astuvad vanapaganad meile ennemuistsete juttude maailma kuningatena platsi. Vanal ajal tunti mõnesugusid vaimusid. Uuem aeg pani kõik need vaimud nagu Ilmarise lõõtsa ette, kust siis tulest ainult kurjadvaimud, õigem vanapaganad välja tulivad. Isegi Kalevipojale sai seesama saatus osaks. Me tunneme mõnda lugu, kus Kalevipoeg peategelane. Paneme aga nende juttude teisendid tähele, paistab meile kohe silma, et Kalevipoeg täiesti kadunud ja jututegelaseks vanapagan hakanud. Tegusid, mis muidu Kalevipojast kõneldakse, teeb teisendites vanapagan ära. Nimelt astub Lääne-, Saare-, Pärnu-, Viljandi- ja Võrumaal vanapagan sagedasti Kalevipoja asemele. Vanapagan ilmub neis maakondades siis tihti Kalevipoja asemel ehk teise sõnaga: Kalevipoeg tehakse vanapaganaks, hiiu kurjaks-vaimuks.

Võõramaa hiiud heitlevad tavalisest jumalatega. Meie jumalikul olemised on enamasti kadunud. Kõik paganuse pärandus on suuremalt jaolt vanapaganateks kokku sulanud. Nendeks tehti hiiud, tehti enamasti kõik vaimud ja olemised. Hiiud ei võinud seega meil enam heitlemisesse kõrgemate jumalikkude olemistega astuda. Hiiudel ei jäänud seega enam sündlikku vastast järele, olgu siis inimene. Hiiusid endid hakati vanapaganateks hüüdma, seega pidi inimene siis nendega heitlema minema. Moondame aga Hansu vanapagana hiiuks tagasi, nagu rahvas teda aja jooksul hiiust vanapaganaks moondanud, jääb meile hiiu vastaseks inimene üle. Jumalate puudusel alustab hiiu heitlemist inimesega. See inimene kannab neis hiiu juttudes Hansu nime. Paraku esitab see hiiu vastane inimene õieti ainult inimesesoo varjupooli.

Kaks voolu.

Toorest jõudu esitavad võõramaa hiiud, toorest jõudu esitavad just niisama meie hiiud, Hansu vanapagan kõige oma perega. Paraku ei ole tarvilik osa mõistust ennast selle toore jõuuga ühendanud. Mõistus toore jõuuga paari pandud võib maailma käiku nagu uueks luua, toores jõud ilma mõistuseta paneb kas kogu maailma küll värisema, aga kasulikka toodeid ei jaksa ta ometi sünnitada. Seda näeme mõnda korda Kalevipoja loost, veel sagedamini ja paremini Kullervo tegudest. Seesama nähtus paistab meile Hansu vanapagana tegudest silma. Toorest jõudu otsata küll, aga toorele jõule annab ainult otskohtlus kätt. Jõudu raisatakse, kui luba ütelda, koorma kaupa, kasu saadakse kopika eest. Otskohtlus ei saada jõudu sihile, vaid sohu ja rabasse. Otskohtlus pühitseb nagu pulmapidu. Kõik toore jõuu tööd ja teod kannavad nagu pitsari otsa ees, et otskohtlusega paari pandud toore jõuu kannul pankrott käib.

Kuna ühel pool toores jõud nagu pankrotti jääb, astub teisel pool tarkus troonile. Lugu püüab näidata, kudas tarkus toore jõuu ära võidab. Tarkus võidab toore jõuu tõesti, kuid siin otsime tarkust asjata. Hansu ja ta peremehe tegude tallermaale maksab väga hästi öökullisid viia. See, mis enesele nagu tarkuse läiget katsub anda, pole õiguse pärast midagi muud kui reinuvaderi koolis õpitud tarkus. Kavalust ja pettust, millesse Hans oma tegusid mässib, ei või me milgi kombel tarkuseks tunnistada. Õieti ei vajuta kavalus ja pettus lõpuni Hansu tegudele oma pitsari peale. Alguses sünnib see küll, aga hiljemini sünnitavad kavalus ja pettus saatanliku tigiduse, mis arahävitamise tuhinas ennast avaldab. Käiks arahävitamise

tuhin veel vaenlase kohta, võiksime seda tigidust ennemini mõista. Siin aga ei astu vaenlane platsi, vaid oma peremees, ligemine. Ühe teisendi järele nähakse Hans saatanlikku tigidust sest ajast peale näitama hakkavat, kui peremees talle meelehaiget teinud, Tori-põrgus kolm päeva vangis pidanud ja teda seal kangesti suitsetanud. Meelepahandamine ei vabanda ometi püüet meelepahandajat sellepärast kõigea, mis ta päralt, ära hävitada.

Ühtlasi esitab Hansu ja vanapagana lugu heitlemist ristiusu ja paganuse vahel, aga ka muistse aja ja ajaloolise aja vahel, kui luba nii ütelda. Hiiu on paganuse esitaja, Hans ristiusu esitaja. Hiiu nimi juba tunnistab oma kandjat paganuse esitajaks, Hansu nimi oma kandjat ristiusu esitajaks. Paganuse esitaja ilmub nimeta, ristiusu esitaja aga ristiusult saadud nimega. Paganuse esitaja näitab paganuse maailma kõige kaunimast küljest, kuna ristiusu esitaja ainult kõige tume-damaid varjupooli nähtavale toob. Ristiusu esitaja tuletab keiser Neerot meele; ta tapab tapmise pärast. Tapmine ja kurjategemine valmistab Neerole rõõmu, niisama ka Hansule. Hans piinab, vaevab ja tapab loome ilma armuta. Ei piina ega tapa ainult loome, piinab, vaevab ja äritab iga päev ka oma peremeest ja püüab teda tappa, kuni see mitme teisendi järele tal õnnestab. Enne tapab ta aga peremehe naise, lapsed, vanaema. Ristiusu kandja Hans on ristiusu irvihammas, ainult hernehirmutus ristiusust. Niisuguse ristiusu esitaja võib õieti ainult paganus ehk uueaja sotsialismus välja haududa. Indias näeme meie-päivilgi veel sarnast lugu. India paganuse esitajad õpetlased luuletavad ristiusku kõige kurjuse ja paha kandjaks, kuna nad paganust ja paganuse elu nagu õndsuse esitajaks püüavad tembeldada. Hansu esitatud ristiusk on tõsisest ristiusust niisama kaugel nagu põrgu taevast. Hans ei kõlba ristiusu esitajaks, Hans kõlba ainult kurjuse esitajaks. Ei ole vanapagan saatan, vaid Hans. Ta teod vajutavad talle saatana pitsari otsa ette. Rahvas on tegelaste nimed ära vahetanud. Õieti peaks Hans vanapagana nime kandma ja vanapagan Hansu nime. Siiski seegi oleks veel vähe, kui vanapaganat hiiuks tunnistame. Hans ei kõlba hiiuks, Hans kõlba ainult saatana osa esitajaks. Hansus elab kurivaim, Hans ise on saatan. Hans möllab nagu saatan ja ime küll, ta saatanlik möllamine nähakse nagu heakskiitmist leidvat. Hansul on visa hing nagu saatanal. Hiiu surma kõneldakse kümme korda, Hans jääb aga edasi elama, just kui võiks kurjus igavesti pulme pidada. Ainult ühe teisendi olen leidnud, mis Hansu surmast teab jutustada. Hans poeb hiiu kotti, et hiiule jälle kurja teha, hiiu aga laseb koti seljast jökke langeda ja sinna upub see uus saatan.

Tööga ja vaevaga on vanapagan majapidamise hea järje peale tõstnud, kui ka üks teisend kuulutab, nagu oleks majapidamine vanapagana vähese töötegemise pärast lonkama hakanud. Vanapagan ise teeb tööd ja tahab, et kogu ta peregi tööd teeks. Vanapagan tunneb, et töötegemine majanduse kindel alus on. Töötegemist peame aga Hansu nõrgaks küljeks lugema. Üks teisend kuulutab, vanapagan leidnud sulast otsima minnes Hansu magavat, sest et Hansu oma ütlemise järele töö järg tal käest ära kadunud. Teine teisend nimetab selgete sõnadega Hansu laisaks. Selle järele antakse Hansule vahel nimigi Laisk Hans. Hans ei viitsi kodu isa juures tööd teha. Isa paneb Hansu mõnesugusid ametid õppima, aga laiskuse pärast ei õpi Hans midagi ära. Ikka tuleb ta isa juure koju tagasi. Kui isa Hansu õieti noomib, läheb Hans isa juurest ära, ja sel teel sattub ta vanapaganaga kokku, kelle sulaseks ta heidab. Vanapagana juures algab nüüd võitlus usinuse ja laiskuse vahel, vana- ja uueaja vahel. Paraku jääb võidukroon laiskusele. Hansu laiskus ajab kõik usinuse ettevõtted nurja.

Hans eeskujuks.

Kas võib ülepea Hansu eeskujuks võtmisest juttu teha? Hansu eeskujuks võtta tähendaks umbes sedasama kui saatanat eeskujuks võtta. Siiski ei või me ka positiivlikus mõttes Hansu eeskujuks võtta, negatiivlikus mõttes tohiks ta ometi eeskujuga anda. Mitte Hansu järele ei pea me tegema, vaid lugu tahab meid õpetada, kuidas me mitte ei pea tegema. Hansu kõlbmata tegudest ei pruugi me pikemalt rääkida. Need räägivad iseenesest juba selget keelt. Paremini võime Hansu ja vanapaganat keele poolest enestele koolmeistriks lasta saada. Keelt õpetab lugu meid vähemalt paremini tarvitama. Ei ma taha sellega ütelda, nagu leiaksime Hansu ja vanapagana jutudest hiilgavaid eeskujusid, mis noored kirjanikud enestele eeskujuks võiksid võtta. Ei, siingi seisab õpetus negatiivlikul alusel. Hansu ja vanapagana lugu õpetab sulle- ja kõnemehe mõtlema, kuidas ei tohi rääkida ega kirjutada. See õpetab mõtlema, kuidas sõnu seada, et neid võõriti ei saaks mõista. Keeleharjutuse kooliks saab seega Hansu ja vanapagana lugu. Vanapagan või hiiu ei pane keele selguse peale mingisugust rõhku. Ta räägib nii, nagu talle meele tuleb. Ühe teisendi järele määratakse kaubategemisel, et sulane peremehe sõnu karva pealt peab täitma. Sel karva pealt täitmisel võtab Hans nii ütelda sõna sabast kinni, s. o. ta mõistab sõna ikka nii, kuidas sõna kuulub, aga ei pane sõna või lause laialisemat tähendust tähele. Sõna kitsamas tähenduses mõistes istub Hans

vanapagana pea peale, kisub peremehe lastel nahad seljast, paneb pere hambad varna. Hans ei küta puid sauna ahjus, vaid kütab sauna enese ära; ei peksa vilja rehes, vaid peksab rehe puruks; ei lükka ust oma koha peale kinni, vaid naelutab ukse kinni; jätab teise korra ukse lahti, et külml juurevilja ära näpistab, vabandab ennast aga sellega, peremees käskinud ainult hoolt kanda, et külml juurevilja ära ei võtaks, s. o. ära viiks. Kes loeb kõik need pahad teod üles, mis Hans tegi peremehe sõnu meelega võõriti mõistes, enamisti kitsamas mõttes ära tähendades. Vanapagan teeb keelevigasid, s. o. ei kaalu kõneldes sõnu, kas neist teisiti ei võidaks aru saada. Hans karistab peremeest iga keelevea eest. Otskohtlusel ei tule enne meelegi mõelda, kas sõnu ehk kahel viisil ei või mõista; alles siis märkab oma eksitust, kui teisiti mõistmise halvad tagajärjed juba ilmuvad, kui Hansul mõni karutükk juba ära tehtud. Hasu vanapagana sõnade teisiti mõistmisega tahab igaüht ta kõnes ja kirjas nagu hoiatada, et igaüks mõtteid selgesti ära tähendaks, nii et mõtete võõriti-mõistmist ette ei tohiks tulla. Leidub ju meilegi päivil veel mõnda Hansu sarnast isikut, kes hea meelega valmis sõnu ehk mõtteid teisiti mõistma, kui neid öeldud ehk mõeldud.

(Järgneb.)

Mõned murde iseäraldused Saaremaa Jaani kihelkonna keelemurdes.

Oma lühikest suvitamise aega (7—16 juulini s. a.) tarvitasin ma Saaremaa Jaani kihelkonna murde meeletuletamiseks. Ehk see murre küll minu sündimise murre on ja mina teda kuni 13. aastani kõnelesin, olin ma vahe ajal siiski jõudnud teda õige põhjalikult ära unustada, nõnda et mitmed sõnakujud nagu lapsepõlve unenägu kuskilt kaugelt vastu kajasivad. Keeleliste ülestähenduste juures ei lubanud ma sellepärast lapsepõlve mälestustele vähematki ruumi, kõik näitused järgnevas tões on ainult niisugused, mis ma rahvasuust nüüd kuulsin.

Selle lühikese aja jooksul, mis mul võimalik oli siin viibida, ei võinud ma midagi põhjalikku ära teha, ma arvan aga, et ma mõned iseäraldused siiski olen üles tähendanud, mis täitsa kesas olevale Eesti murdeuurimisele kasulikud võivad olla. Jaani kihelkond — peale paarisaja Luteruse usulise ainult Vene õigeusulised

— on üks kõige viletsamatest ja kõige enam maha jäänud nurkadest tervel viletsal Saaremaal, vahest kõige viletsam ja kõige enam maha jäänud. Keegi võõras ei tule naljalt siia muidu kui ainult läbi sõites. Perekas kihelkond asub osalt keset soosid ja rabasid, kus võrdlemisi siiski veel jõukamalt elatakse, osalt mere rannas Orisaarest õhtu poole kunni Karja kihelkonna piirini, paerinnaku peal, kus ennejaanine põud kõik rohutaimed ja viljad pea iga aasta täitsa ära kõrvetab. Vahest veel tähtsam, kui viljakandmata maapind, on suure Maasi kroonu valla võimatu halvad maaolud; ainult väikesed lapikesed maad on põllu all (muidugi üks riba siin, teine seal külamaade vahel, nagu Vene hingemaad kunagi). Igavuseni pikk on aga tühi maa, kadaka põõsaid täis, sigade üles tongitud. Orisaarest Karja sõites paned imeks, kui vähe tee ääres inimeste elamise ja töö jälgesid näha on, kui palju maad täitsa tühjalt, ilma kellegi tarvitamata seisab; asi selgub aga, kui kuuled, et tühi-
maa ümberringi külade karjamaa on, mida üksik kudagi tarvitada ei saa, külad temaga aga ka midagi ei mõista peale hakata, sest et mehi nii kaugele ühe mütsi alla ei saa, et võimalik oleks maad kudagi mõistlikult tarvitada. Varematal aastatel toideti ennast kartuhvlitest ja räime püügist. Orisaare tammiehitamisega on räimed hoopis kadunud, ka muid kalu ei ole kuigi palju ehk küll enamiste kõigil rannaäärsetel taludel vana harjunud viisi järel veel kala püüsed olemas on. Uue aja hariduslised ettevõtted: seltsid, laulukoorid, raamatukogud puuduvad täitsa, loetakse õige vähe. Rahvas ei ole iseenesest rumalam ega tuimem, kui mujal, edasipüüdmist leiduks küllalt, kuid eestvõtjad puuduvad. Niisugusesse näljakurusse ei himusta keegi asuda, kes midagi mujal maailmas on näinud, ja kohalisi elanikke endid ei lase kehvus kudagi kõrgemale tõusta, kui nad siit jäädavalt ei taha lahkuda. Ja üldine nähtus ongi siin, et kodu ainult naised, lapsed ja vanad ehk haiglased püsivad, kõik aga, mis vähegi töövõimulist on, läheb laia maailma omale paremat ülespidamist otsima.

Sellest hoolimata, et kihelkond edasirühkivast haridusest õieti undki ei näe, on aga siin muistse aja mälestused niisama teise jalaga hauas, kui mujalgi. Rahvalaul on pea täitsa kadunud, ka vanu keelekujusid, mis minu noorel põlvel, aastat 30 tagasi, veel ainuvalitsejad olid, ei taha noorem põlv enam hästi tunda; õhinal tungib kirjakeel ka siia, kõike vana eest ära hävitades. Mis meil murretest õppida, ka seda peame nii ruttu tegema, kui iial võimalik, muidu on kõik endine aeg, ka endine keel, muru alla maetud. See maksab muidugi veel suurema õigusega rohkem hariduses edenenuid maanurkade kohta. Olgu nii palju sissejuhatuseks.

1. Vokaalid

a

a) pearõhuga silbis on *a* asemel

1. harilikult *a* näit. *vaba, pada, rada, maid* jne.
2. *u* : *muha* (maha)
3. *oa* : *koapsus*, pl. *koapsud* (kapsas).

Aga rahvalaulus *aa* :

*Teil leikid ja meil naurid,
Kõige külal olid keedu-kaapstad.*

b) järgsilpides

1. harilikult *a* : *muda, rida, kera* jne.
2. kadunud : *sakste, okste, viiste, otste* ; *einde* (heinte), *seinde, õunde, väinde, kaerde, koerde* ja *koerade* ; *kaheksma, üheksma*.
3. *i* : *orav oravi, sammel sambli* (sammal sambla), *vasar vasari*.

aa asemel on

1. *oa* : *moa* (maa) *moase moade* jne., *soaja* (saada), *oav oava pailu oavi* (haavapuu), *roag roa* (puu raag), *koan* (p. 4. järele oleks **koen* oodata) (kaan), *oak* (vanemad inimesed kõnelenud : *v a a k* : *p a n e u k s v a a k i*, mitte **v o a k i*), *soak* (saak), *poar, toar, roav* (kraav), *soan* (mina saan, vrdl. p. 4 : *soen*), *loast* (laast), *soabas soapad, oasta* (vanad inimesed ütelnud *v o a s t a*).
2. *aa* : rahvalaulus, näit.

*Kee, kee, katlake,
Raksu, raksu, raudassanga,
Podise pada punane!
Mehed, tulge metsast koo* (=koju),
*Poisid puida raiumast,
Lapsed laastu* (mitte *lo astu*) *noppimast,
Tüdrukud tööd tegemast.*

Niisama *aa* (mitte *oa*) igapäises keeles sõnades : *kaagas kaakad* (kajakas), *laast, paast*.

3. *ae* : *rae* (praad, nooremad ütlevad : *raad*), *sae* (saag), *vaet vaadi* (mitte **voet voadi*, nagu p. 4. järele oodata võiks).
4. *oa* asemel on *oe*, kui järgmisest silbist *i* kadunud : *soen soani soani* (saan), *Joen Joani Joani* (Jaan); *loes loasi loasi* (klaas); *poet poadi poati* (paat), *toet toadi toati* (taat), *roet roadi roati* (traat), (aga *koan, vaet* vrd. p. 1 ja 3).

ä asemel on

1. *ä*: *jäda* (j a d a ei tunta), *jägu* (j a g u ei tunta), *läksin* jne.
2. *i*: *piha* (pähä), *tiha* (tähe, siia), *lihan* (lähen) *lihad* *lihab* *lihate* (aga *lähme lähtvad*).
3. *ää*: *lääv* *lääve* (lävi).
4. *a*: *valk* (välk).
3. Järgsilpides: *a*: *piha* (pähä). — *i*: *nädali*

ää asemel on

1. *ää*: *jää*, *jääm* (j a a m ei tarvitata), *lääts*, *ääl* (hääl, *e a l ei tunta), *äär*, *rääk*, *jääma*, *jääja* (jääda), *pääs-tan* (peastan ei tarvitata), *räägin*.
2. *ea*: *ea* (hea), *pea*, *seal*.
3. *ä*—*ä* asemel on *ea*: *jäda*: *jea* *peale*, *jead*.

e

a. Pearõhuga silbis on e asemel

1. *e*: *kerä*, *p.sa*, *esi*, *tee*: *teid* (vanemad inimesed, nooremad: *teesid*), *sega*, *eha* (harilikult *koivalu*), *vend* jne
2. *i*: *kiha* (keha), *riha* (reha), *rihalne* (rehealune), *tile-graet* (telegraf), *vidama* (vedama).
3. *ä*; *täma* (tema), *nämad* (nemad).
4. *é*: *tegu*: *téo*. (è näib o ees tarvitusel olevat, kuna *a* ees *e*: *seas* mitte **séas*, vrdl. i 3).
5. *õ*: *võrst* (verst).

b. järgsilpides:

1. *a*: *param* (parem), *vanamad* (vanemad), aga *kurjem*, *lihad* (lähed).
2. *u*: *sulg*: *sulu* (sule).
3. *i*: *ägi* (äke).
4. *ä*: *määd* (mäed), *vää* (vää), *nään* (näen).
5. kadunud: *iide* (hiite), *kõide* (kõite), *niide*, *õide*, *uude*, *koande* (kaante), *parde*, *õrde*, *tõrde*, *irde*, *kõrde*, *ääld*, *joonde*, *äärde*.
6. *õ*: *lusi*: *lööga*, *süsi*: *sööd*.

ee asemel on

1. *ee*: *tee*, *keeb* *keeva* *keeba* jne.
2. *ii*: *kiia* (keeda).

i: asemel on

1. *i*: *kida*, *rida*, *iga*, *viga*, *siga*, *lina* jne.
2. *e*: *kida*: *kea*, *rida*: *rea*, *iga*: *ea*, *viga*: *vea*, *siga*: *sea*, (Nõnda minu kuulmise järke harilikult *a* ees); *kerk* (kirik).

3. *é* : *tigu* : *téo* (vrđl. *tegu* : *téo*; *é* näib *o* ees tarvitusel olevat). „Vanad inimesed ei pruugi aga mitte *tigu*, vaid *tegu*“ (= *tigu*). *é* on esi - e) *métte* (mitte).
4. *õ* : *sõnna* (sinna).
5. *o* : *sokk* (sikk).
i—*e* asemel on *ihe* : *sihes*.

ii

= *ii* : *tiib* *tiiva* *tiiba*, *piirg* *piiru*, *sii* (siin) *siia* jne.

o asemel on

1. *o* : *koda*, *soga*, *oma*, *obu* (hobune), *kodu*, *nokk*.
2. *u* : *koht* : *kuha*.
3. *oo* : *oome* (homme).
4. *õ* : *äi põle métte* (ei ole).

oo asemel on

1. *oo* : *soo*, *look*, *noot*, *joon* *joone* jne.
2. *oe* kui järgmisest silbist *i* kadunud: (vrđl. aa 4): *poed* *poodi*, *koel* *kooli*, *roes* *roosi*, *moed* *moodi*.

Lühikesed *õ* ja *ö*.

Minu arusaamise järke on *õ* harilik Eesti *ö*, kuna *õ* kõla poolest küll väga *ö* sarnane on, siiski sellega mitte kokku ei sula, nimelt on huuled *õ* : *d* hääletades sellessamas seisus, mis *e* hääle juures. Ligemat kirjeldust ei julge ma tuua, selleks peaks seda häält põhjalikumalt uurima, kui minul võimalik oli. Muidu ei paku lühikesed *õ* ja *ö* midagi iseäralist, näit. *põhi*, *tõhe* (tõesse), *sõda*, *jõgi* jne.

öö.

Pika *öö* järel kõlab, vähemalt mõnes sõnas, sõna lõpul õige lühike vaevalt kuuldav *e* hää, näit. *öö^e*.

ôô.

1. *õõ* : *rõõmus*, *rõõm*.
2. *õe* : *nõel*, *sõel*, *võerad*, *põesad*. (= Kui sõna 3 : das järgus).
3. *õé* *nõelad*, *sõelad*, *võéras*, *põesas* (= Kui sõna 2 : es järgus).

u

Pearõhuga silbis.

1. *u* : *luba*, *uba*, *tuba*, *lugu* jne.
2. *o* : *loa*, *oa*, *toa*, *loen* jne.
3. *oa* : *koas* (kus)

j ä r g s i l p i d e s

1. *u* : *lugu* : *luud* (*sugu* ainult *sugud*, *pugu* : *pugud*,) *suhu*.
2. *o* : *péo* (*pidu*), *sao*, *vao*, *pao* (nim. *padu* ehk *pagu* = *pragu*), *jão*, *não*, *léo*, *koos* (*kogu*), *kão* (*sagedamini kukulind*), *téo* (nim. *tegu* ehk *tigu*), *kaon*, *koo* (*koju*), *oon* (*ujun*). Suure hulga selle liigi sõnade juures on *u* > *o* ainult kirjakeele seisukohast, õiguse poolest on siin endine *o* alal hoitud, näit. *pidu* (S. *pito*), *vagu* (S. *vako*), *padu* (S. *pato*), *jägu* (S. *jako*) jne.
3. kaob enamiste mineviku kesksõna lõpust *nud* : *jäänd*, *surnd*, *pesnd*, *laulnd* *keelnd*, *naernd*, *seisnd*, *lasnd*, *kuulnd*, *armastand* jne., aga *püidnud*, *murdnud*; — *ammund* (< **anda-nud-nud*?), *panmund*, *kannund*, *lennund* (*lendma*), *künnund*, *tunnund*.

uu

1. *uu* : *puu*, *suu*, *luu* jne.
2. *u* : *kuie* (nim. *kuus*), *uie* (*uus*), aga *kuue* (*kuub*).

ü

1. *ü* : *püha*, *tüli* jne.
2. *ö* : *lüsi* : *löö*, *süsi* : *söö*.

üü asemel on

üi (alati) : *püi*, *süi*, *küin* : *küine* (*küüs*), *küin* : *küini* (*heina küün*), *tüir* jne.

diftongid:

- ai* asemel on 1. *ai* : *aid* *aida*, *aeg* : *aia*, *vain*, *lain*, *laine*.
 2. *ae* : *aeg* *aega*.
 3. *a* : *aid* : *aad*, *kao* (*kaev* < **kaiv*).

j ä r g s i l p i d e s

1. *ai* : mõnes sõnas : *kotkaid*.
u (harilik) *lambud* (*lambaid*), *soapud* jne.
- äi* 1. *äi* : *läind*, *päivi*.
 2. *ei* : *keima* (*käima*).
3. *ää* : *pää* (*päev*) *päävaga* mitu *pääva*.
4. *ähi* : *jähi* (*jäi*).
- ei* 1. *ei* : *sein* jne.
 2. *äi* : *äi* (*ei*).
3. *e* : *leib* : *leva*.
- au* *au* : 1. *laud*, *raud* jne.
 2. *aa* : *aug* : *aavid*.

Teised diftongid on needsamad, mis kirjakeeles.

Kirjandusline ülevaade.

„Arithmetikaliste ülesannete kogu keskkoolidele. Kokku seadnud A. Bilow. Esimene jagu. Tallinas 1908. August Buschi raamatukaupluse kirjastus.“

See raamat on keskkoolide I-sele, osalt ka II-le klassile määratud. Temas on 1078 ülesannet, mis nimeta ja nimega täisarvude, pinna ja ruumi mõõtmise ja arvude jagatavuse kohta käivad. — Esimesesse klassi sisse astudes peab õpilastel arvamine ja 4 algtegevust nimeta täisarvudega täiesti selged olema. Esimeses klassis peavad tegevused nimega arvude kallal läbi võetama, mille juures aja arvamise ja pinna ja ruumi mõõtmise ülesannetel mõned iseäraldused on, teated 4 algtegevuse kohta nimeta täisarvudega peavad teoretikalikult täiendatud saama, ja kooliõpetaja peab õpilasi mitmesuguste ülesannete väljaarvamiseга tutvustama

Üksikute tegevuste kohta, nii nimeta kui nimega arvude kallal, käivaid ülesandeid on Bilovi ülesannete kogus 531 (§§ 1—7, 9—12, 14, 15). Need ülesanded ei või juba oma iseloomu ja otstarbe poolest väljaarvamiseks ei keerulised, ega mitmekesised olla, sest et laste tähelepanemist just selle peale peab juhutama, kuidas kõne all olev tegevus toime saadetakse ja missuguste küsimuste peale kostmiseks neid tegevusi tarvitatakse. Bilovi ülesannete kogus on kõne all olevad ülesanded õige head, täidavad oma otstarbet ja on raskuse järele korraldatud. Soovitav ehk oleks olnud, kui niisuguseid näitusi enam oleks olnud, mis muud ei nõua, kui mehanilikku tegevuse toimesaatmist, ja et selle juures ka suuremad arvud ette tuleks. Niisugused peast väljaarvatavad näitused, kus kasvatis ehk jaond kerge leida on, nagu kasvatamine 25-ga, 11-ga, 5-ga jne ja mitme arvu kasvatis leidmine, puuduvad täiesti. Peast rehkendamise peale on liiga vähe rõhku pandud.

Need ülesanded, kus summa ja vahengu, kasvatis ja jaondi muutmist selgitatakse, on väga head, ja nad täidavad peastrehkendamise ülesannete kohuseid.

Niisama hea otsuse peame ka 30 (§ 17) pinna ja keharuumi väljaarvamise ülesannete, kui ka nende 74 (§§ 18—21) ülesande kohta, mis arvude jagatavuse kohta käivad, andma. Viimases harjutuskonnas oleks võinud keerdülesanded koguni kõrvale jääda, aga asja kohta käivaid harjutusi oleks enam võinud olla, ja nad oleks pidanud ülevaatlikumalt kirja pandud olema, umbes nagu vene keeles Wereshtshagini raamatus ülesanded nr. 1285 ja 1286 kirja pandud on.

Ajaarvamise ja kordamise ülesandeid peame vähem kordaläinuks nimetama. Viimased peavad õpilasi mitmesuguste ülesannete väljaarvamise viilsiga tutvustama, nende peale kulub suurem jagu õpeaastast ära, ja nad on sellepärast õpeaasta pea sisu. Oma loomu poolest langevad ajaarvamise ülesanded kolme liiki selle järele, kas meie sündmuse alguse ja lõpu kaudu

sündmuse vältust, või alguse ja vältuse kaudu lõppu, või lõpu ja vältuse kaudu algust otsime. Selle juures peame alati arvu asemele, mis küsimuse peale „millal?“ kostab, arvu panema, mis küsimuse peale „kui palju aega on Kristuse sündimisest, aasta, kuu, nädala, päeva algusest saadik mööda läinud?“ kostab ja peale selle, ülesannete juures, kus algust ehk lõppu otsitakse, ümberpöörduvalt, arvu asemele, mis küsimuse peale: „kui palju aega on Kristuse sündimisest, aasta, kuu, päeva algusest mööda läinud?“ kostab, arvu panema, mis küsimuse peale „millal?“ kostab. Niisugused ümbermuutmised peame ettevalmistavateks harjutusteks nimetama. A. Bilovi raamatus on ajaarvamise ülesanded samakesksetesse ringidesse tahtud koguda, selle peale vaadates, kas aega päeva ja nädala, aasta algusest või Kristuse sündimisest saadik arvatakse ja missugust ümbermuutmist küsimine nõuab. Seda katset peame täiesti luhtaläinuks nimetama. 69 ajaarvamise kohta käivat ülesannet (§ 13) on 5-de jakku jagatud. Tähe A all on meil ajaga päeva ehk nädala piirkonnas tegemist. Siin on harjutused mõlemate ümbermuutmiste kohta, aga juba teine harjutus, nr. 624, paneb meid imestama. „Mitmes tund, minut ja sekund on käes, kui päeva algusest 21 tundi 13 minutit 45 sekundit mööda läks?“ Minut ja sekund on liiga lühikesed ajajärgud, et selle küsimise peale soovitud vastust anda. Kas kosta: 14-nes minut 46-es sekund? Niiviisi ei räägi keegi. Selles jaoskonnas tähe A all ettetulevad ülesanded ei tutvusta meid mitte kõige kolme ülesannete liigiga, vaid ainult vältuse ja lõpu otsimisega. Mikspärast on alguse otsimine välja jäetud?

Tähe B all on ümbermuutmised küsimise peale: kui palju aega läks aasta algusest mööda kuni...?“ ja tähe C all ümbermuutmised küsimise peale: „mis kuu ja päev hakkasivad peale, kui aasta algusest mööda läksivad...?“ Tähe D alla on kogutud mõlemad ümbermuutmised sel korral, kui aega Kristuse sündimisest arvatakse. Tähe E all on tõsised ülesanded kõigest kolmest liigist olemas, aga just nemad ei ole iseäraliste tähtede all üksteisest lahutatud. Siia ülesvõetud ülesanded nr.nr. 685—688 käivad tähe A alla. Niisuguse jaotamise läbi on ettevalmistavatele küsimistele päris ülesannetega võrreldes liiga suur tähtsus antud, selle läbi on raske aru saada, missugused õieti need ajaarvamise ülesanded on — süsteem ei paista küllalt selgeste välja. Pealegi arvatakse selles raamatus aega liiga sagedaste ainult aastate ja päevade kaupa, kuna harilikus elus aega aastate, kuude ja päevade kaupa arvatakse. Viimase asjaolu põhjusel oleme sagedaste sunnitud ettepannud küsimise peale kostust mitte aritmetikaliste tegevuste abil, vaid sõrmede peal lugemise abil otsima. Niisugust ülesannete väljaarvamist ei või meie mitte matemaatiliseks metodeks lugeda, ehk küll paljud venekeelsed õperaamatud just niiviisi õpetavad. — Ülesanne nr. 653 on luteri-usulistele võõras, sest seal küsitakse: „millal algas suur paast?“ Kuidas viisi paastuaegasid arvatakse, on luterlastel liiga sagedaste tundmata. Ülesanne nr. 654 on võimata, sest esimene lihavõtte-püha ei ole ilalgi 1-sel märtsil. Mis raamatu kokkuseadja selle ülesande muutmisega, teda Wereshthaginist võttes, on ütelda tahtnud,

jääb meile tumedaks, sest ka raamatu lõpul olevad kostused ei käi Wereshthagini omadega kokku, on valed ja ei selgita midagi.

Kordamise ülesanded on esimese klassi õpetuse väga tähtis osa. Nende peale kulub suurem jagu õpeaastast ära. Niisuguseid ülesandeid on raamatus 374 (§ 8 ja § 16). Need ülesanded peavad lapsi mõtlema sundima, ja nad sunnivad ka. Meie peame neid ennemini rasketeks, kui kergeteks nimetama, ja see ei ole mitte hea — seal peitub hädadoht, et lastel õppimise himu ära läheb. Pealegi annab selles raamatus metode puudus ennast liiga valusalt tunda. Ülesannete liikisid (tüüpuseid) on küllalt olemas, aga igast liigist ei ole küllalt ülesandeid olemas. Nii on kooliõpetaja sagedaste kimbus: ta on küll klassis ühe ülesannete liigi (tüüpuse) lastele ära seletanud, ja lapsed on ka ise ühe ehk kaks ülesannet klassis välja arvanud, aga koduseks tööks niisamasuguseid ülesandeid lastele üles anda ja selle läbi praegu läbivõetud ülesannete väljaarvamise viisi laste peas kinnitada on ülesannete puudusel võimata. Näituseks on klassis ülesanded nr. 471 ja 472 läbi tehtud, siis ei ole kodu üles anda enam midagi. Nr. 473 ja nr. 470 seisavad peaaegu üksikult, sest nr. 471 ja 472 on küll nendega sugulased, aga siiski on neil oma iseäraldus. Kui aga ka ühe liigi ülesandeid küllalt olemas on, siis on nad nii laiale pillatud, et harva kolm üheliigilist ülesannet järjestikku üheskoos on, näituseks: nr.nr. 378, 379, 404, 451, ehk; 405, 448, 449; nr. 450 nõuab juba, et lapsed niisuguste ülesannetega, nagu 405, 448 ja 449 on, hästi tuttavad oleksivad. Kooliõpetaja on kohustatud, kooliaasta algul kõik ülesanded läbi rehkendama, nende väljaarvamise viisi järele liikidesse jagama, et temal õigel ajal võtta oleks. Kui mõni usin kooliõpilane ise ülesandeid rehkendada tahab, siis teeb Bilovi ülesannete kogu temale sagedasti takistusi. Õpilane võib niisuguse ülesannete liigi kallale juhtuda, mida kooliõpetaja neile veel seletanud ei ole, ja ülesande kallal ilmaaegu pead murda.

Viimaks pean ütleva, et ülesanded sagedaste eluga kokku ei käi. Et sammeti, siidi ja kalevi arsin 13, 10, 7 rubla maksab, võib ehk ka õige olla, aga need lapsed, kellele A. Bilovi ülesannete kogu määratud on, ei tea küll nii kallistest riietest palju. Et õunad 20, 30, 40 kop. tükk maksavad, nagu ülesanne nr. 492 tõendab, on liialdus. Ülesannete nr.nr. 417 ja 433 järele on suhkru naela sisseostu hind 20—25 kop. nael!!! Nr. 373 räägib, et peremees teenijale teenistusest lahkudes palga arvesse 17 naela t/eed andis. Mis teeb teenija inimene 17 naela teega? Ülesanne nr. 462 on võimata, sest kolmerublalist paberiraha ei saa niiviisi peenikeseks vahetada, et viiekümne, kahekümneviie, kahekümne ja viieteistkümne kopikalisi rahasid ühepalju oleks, pealegi 4, nagu kostus näitab. Neist elu vasta käivatest ülesannetest lehvib meile sumbunud kroonu keskkoolide õhk vastu. Tõesti, A. Bilovi arvesse ei või meie selle raamatu vigasid ega headusi kirjutada, nad tulevad Peterburi I gümnaasiumi endise direktori Irakli Wereshthagini arvesse panna, sest hra Bilov on oma ülesannete kogu täiesti Wereshthagini ülesannete kogu mõju all kirjutanud ja suurem hulk ülesannetest on Wereshthagini ülesannete kogust

tõlgitud. Hra Bilovit peame sellega vabandama, et temal aega ei olnud — eesti koolid ootasivad raamatut, hra Bilovil oli suur rutt taga, ja algupäralise ülesannete kogu kirjutamine võtab väga palju aega. Kui Shaposhnikovi aritmetikaliste ülesannete kogu I. jagu täielikult, sõna-sõnalt, oleks tõlgitud, siis oleks meie palju parema ülesannete kogu saanud. Siiski võib ka seda ülesannete kogu kasuga koolides tarvitada, kui aga kooliõpetajad kooliaasta algul ülesandeid methodiliselt korraldavad. Siin kohal pean ma raamatu kokkuseadjat tungivalt hoiatama, et ta kolmanda klassi kursust Wereshthaginist ei tõlgiks.

Raamatu keel on õige ladus ja puhas. Ainult mõnes kohas on laused natuke konarlised, näituseks ülesannetes 177, 182, 183, ja saksa ja vene kõnekäänusid tuleb harva, vahete vahel, ette. Sõna „vedru“ tarvitatakse eesti keeles teises mõttes, kui venekeelne sõna „ведро“; oleks võinud „pang“ ehk „vedro“ ütelda. Eesti keeles räägitakse „hobust“, liiga harva „hoost“. Sõna „thee“ võiks väga hästi „tee“ kirjutada, sest meie kirjutame ju ka „Toomas“, mitte „Thomas“.

Mõni trükiviga on veel õiendamata jäänud: № 82 — peab 900 rubla asemel 9000 rubla olema. №№ 92, 93, 94, 95 on täiesti kõlbmatad, sest et, nagu minule teatati, ladumise juures paar rida koguniste välja on jäänud. № 73 peab küsimus olema: Kui palju on teine koht esimesest sügavam? ja mitte ümberpöörduvalt, nagu raamatus seisab.

Raamat on hea paberi peal selgesti trükitud ja kirjastaja on oma kohuse täitnud.

O. Perli.

Uued raamatud 1909.

Mai kuus ilmunud:

- Tenissoni elulugu. Luuleteel 306 salmi. Tallinnas, 1909. J. Felsbergi ja A. Tetermanni trükk. 8° (12×19). 48 lk. R. 2 l. 2000 eks.
- W a r e s s o o, H. Jüri Rumm. 8—12 anne. Tallinnas, 1909. K. Rubini kirjastus. W. Ehrenpreisi tr. 8° (14×21). 225—383 lk. H. à 10 k. R. 8 l. 1750 eks.
- W e s t e r s t e n J. Teadusline kalender. Püha kirja ja ajaarvamise põhjal ära seletatud. 1909. Haapsalus, 1909. M. Toliwerk'i trükk. 16° (11×18). 31 lk. R. 1 l. 2000 eks.
- Z o l a, E. Sõekaevajad. 4—6 anne. Eesti keele L. B. Tallinnas, 1909. W. Ehrenpreisi trükk. 8° (14×21). 32+32+32 lk. H. 12 kop. R. 6 l. 2000 eks.
- K o t s a r, J. Kunstõnnik ja tema tarvitamine. Viljandis, 1909. Leokese raamatukaupl. kirjastus. Peeti trükk. 8° (12×19). 16 lk., 1 l. 500 eks.

Suvine sõiduplaan. Tartus, 1909 „Postimees“ 16⁰ (9×13). 16 lk. Hind 5 kop. R. 1 l. 1000 eks.

Uus Lauluraamat. Tartus, 1909. Mattieseni trükk ja kirjastus. 16⁰ (11×16). 688 lk. R. 28 l. 10000 eks.

Juuni kuus ilmunud :

Eesti Rahvameelne Edu-erakond. Eeskava ja tegevuse juhtmõtted. Tartus, 1909. „Postimehe tr. 16⁰ (13×19). 16 lk. R 1 l. 5000 eks.

Egger, Augustin. Noortemeeste iseloomu haridusest Pärnus, 1909. Reimanni trükk ja kirjastus. 16⁰ (12×17). 32 lk. R. 2 l. 3000 eks.

Järelmõtlemine iseene üle. Viljandis, 1909. Peeti tr. 16⁰ (12×17). 37 + II lk. H. 10 kop. R. 3 l. 2000 eks.

Kinnineeditud Prometheus. Tartus, 1909. „Postimehe“ tr. 8⁰ (14×21). 52 lk. H. 20 kop. R. 6 l. 2000 eks.

Kütter, K. Kunstlike vaskkividete valmistamine. Viljandis, 1909. Töllasepa tr. 16⁰ (12×16). 44 lk. R. 3 l. 3000 eks.

Nelipühi laulud. Tartus, 1909. O. Schultzi kirjastus. Laakmanni tr. 16⁰ (13×19). 4 lk. R. 1 l. 2000 eks.

Tagasi pöörmine. Viljandis, 1909. Peeti trükk. 16⁰ (12×17). 60 lk. R. 3 l. 2000 eks.

Tartu Eesti Evangeli Nooresoo eest hoolitsemise Seltsi põhjuskiri. Tartus, 1909. K. Sööti tr. 16⁰ (11×18). 7 lk. R. 1 l. 1500 eks.

Juuli kuus ilmunud :

Sokolow, J. A. Kahereaga harmonika kool. 2 reaga akkordeonile kokkuseadnud. S. Peterburis. Zimmermanni kirjastus. Schmidt trükk. 8⁰ (27×17). 35 lk. R. 8 l. 300 eks.

Arronge L', Adolf. Hasemanni tütreid. Rahvatükk neljas vaatuses. Tõlkinud E. Enno. („Vanemuise“ näitelava väljaanne). Tartus, 1909. K. Sööti trükk ja kirjastus. 8⁰ (13×19). 120 lk. Hind 70 kop. R. 6 l. 1500 eks.

Brühl, G. von. Roland ja Miranda, 8—10 anne. Tallinnas, 1909. K. Rubini kirjastus. W. Ehrenpreisi tr. 8⁰ (14×21). 225—320 lk. H. 10 k. R. 6 l. 1000 eks.

Buck, W. Kolm suurt muret. Tartus, 1909. Rewitsi kirjastus. Zirki tr. 8⁰ (14×22). 48 lk. H. 20 k. R. 3 l. 1600 eks.

Edinberg, E. Ohakate keskelt Luuletused. Rakveres, 1909. N. Erna tr. ja kirjastus. 16⁰ (11×16). 18 lk. R. 1 l. 1000 eks.

Egalis, H. P. Abielu katekismus. Viljandis 1909. Leokese kirjastus Peeti tr. 16⁰ (12×18). 32 lk. R. 3 l. 1000 eks.

Kobin, Rudolf. Mitmesugused uued laulud. Viljandis 1909. Töllasepa tr. 16⁰ (11×17). 24 lk. R. 1 l. 1000 eks.

выпу 156 сковь.

Открыта подписка на 1909—10 г. г.
на общедоступный политический, популярный,
иллюстрированный журналъ

въ годъ 1,500 столб-
около цзвъ.

„Журналъ-Рубль“.

„Журналъ-Рубль“ будетъ выходить съ 1-го ноября 1909 г.

По цѣнѣ своей доступенъ каждому.

„Журналъ-Рубль“ по образцу заграничныхъ дешевыхъ, но полныхъ журналовъ, дастъ своимъ подписчикамъ каждый мѣсяцъ книжку, заключающую въ себѣ: романы, повѣсти, рассказы, стихотворенія, рисунки и слѣдующіе 144 выпуска приложений, содержащихъ въ себѣ все новое по всѣмъ отраслямъ человѣческой жизни:

12 вып. „Сельскій хозяинъ“
12 „ „Русскій рабочій“
12 „ „Обществ. дѣятель“
12 „ „Русскій судъ“
12 „ „Администраторъ“
12 „ „Школьный учитель“

12 вып. „Русскій торговецъ“
12 „ „Пастырь духовный“
12 „ „Русскій воинъ“
12 „ „Переселенецъ“
12 „ „Желѣзнодорожникъ“
12 „ „Охотн.-Спортсменъ“

Всего сто сорокъ четыре выпуска.

Каждый выпускъ содержитъ въ себѣ полное обзорѣніе всего, что произошло новаго въ области, которой данный выпускъ посвященъ, такъ: выпускъ первый даетъ ежемѣсячный обзоръ по сельскому хозяйству, выпускъ второй — ежемѣсячный обзоръ труда, выпускъ третій — обзоръ волостной, земской и городской жизни, выпускъ четвертый — обзоръ судебныхъ реформъ, выпускъ пятый — обзоръ административной и полицейской жизни, выпускъ шестой — обзоръ школьнаго дѣла, выпускъ седьмой — обзоръ русской торговли и промышленности, выпускъ восьмой — обзоръ жизни церковной, выпускъ девятый — обзоръ жизни военныхъ, выпускъ десятый — обзоръ переселенческаго движенія, выпускъ одиннадцатый — обзоръ желѣзнодорожной службы, выпускъ двѣнадцатый — новости охоты и современнаго спорта.

Такимъ образомъ каждый подписчикъ за одинъ рубль въ теченіе года получитъ 12 выпусковъ журнала „Журналъ-Рубль“ и 144 выпуска приложений. Всего 156 выпусковъ, заключающихъ въ себѣ около 750 страницъ или 1,500 столбцовъ убористой печати большого формата. На пересылку необходимо прилагать 40 копѣекъ (можно марками). Пробный № (книжка) высылается за 21 коп.

Подписка принимается только на годъ, т. е. съ 1-го ноября 1909 г. по 1-ое ноября 1910 г.

Редакторъ И. П. Ефимовъ. Издатель кн. складъ „Образованіе“.

Письма и деньги адресовать въ главную контору журнала „Журналъ-Рубль“: С.-Петербургъ, Невскій проспектъ, домъ № 78.

Tartu Eesti Laenu- ja Hoiu-Ühisus.

Ühisuse ruumid Tartus, Suurel turul nr. 12, on pääle pühapäevade ja suuremate pühade iga päev kella 10—2 avatud; pääle selle veel iga laupäev kella 1¹/₂7 kuni 1¹/₂8 p. l. hoiusummade vastuvõtmiseks.

Laenude päält võetakse praegu 6—6¹/₂ 0/0, kuna hoiusummade eest, mis kindla tähtaja pääle hoiule antakse — 5⁰/₀, ning jooksvale arvele antud hoiusummade eest 4¹/₂ 0/0 maksetakse, kusjuures raha hoiule andjatel mingit kroonu- ega margimaksu maksta ei ole.

Juhatus.

Tartu Vastastik. Kredit-Ühisus

Tartus, Suurel turul nr. 12, Bokovnevi majas.

Äritunnid kella 10—2 l.

Ühisus võtab hoiusummasid vastu

ja maksab protsenti aasta pääle antud summade eest 5⁰/₀, ilma et kroonumaksu maha arvatakse; jooksva arve eest 3¹/₂—4³/₄ 0/0.

Ühisus annab laenusid

vekslite vastu, obligatsioonide, väärt-paberite, kaupade ja muul kindlustusel.

Ühisus toimetab kõiki pangatalitusi, nagu raha saatmist teistesse linnadesse, kinnitab võidulaenu paberid kustutamise vastu j. n. e.

Ühisusel on oma kaubaait, kuhu kaupmeestelt ja põllupidajatelt kaupsid ja põllusaadusid hoiule ja ka pandiks võetakse.

Vastutav toimetaja ja väljaandja J. Jõgever.